

રામેશ્વર

અને

પાર્વતી

—૦૦૦—

એક,

હિંદુ સંસારીવાર્તા

અથવા

હિંદુઓમાં ચાલતા એક દુરઘટ રીવાજનું
દિગ્દર્શન.

—૦—
લખનાર.

વેદ ધીરજીરામ, દલપતરામ, સુરતનાવા.

—૦૦૦—

છપાવી પ્રસીદ્ધ હલનાર.

મહાદેવ રામચંદ્ર બચુદે

ગણિ દરવાજા આમલવાદ.

(સર્વે ૬૬ રૂપાંશી)

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કાપીગ્રાંથિક વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૫૮૮

વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ૨૧મી જુન ૨૫મી પાર્વતી

વિષય ૬ - ૩

બો. જોડા પ્રોજેક્ટ વડે.

ગાંધીજી વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
મુકાબી કોપીચાલક-સંગ્રહ

૧૫૮૮

પ્રસ્તાવના.

આ પુસ્તક લખવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ, એટલેજ છે કે, આપણા હિંદુ લોકોમાં કેલીક જગ્યાએ, એવું બને છે કે, ધરનો મુળ પુરૂષ ગુજરી જાય, અને પાછળ શંસાર વહેવારથી અંબણ્યા બાળકોને, તેના સગા બહાલા, ચડાવી, તેની પાસે મોટા મોટા, ખરચ, વરાઓ કરાવી, તેનું શરવશ ખરચાઈ જાય, તેની દરકાર રાખ્યા વગર, સગાંઓ પોતાનો સ્વાર્થ સાધી, ને આધા ખસી જાય છે, જેથી પાછળથી મુજરનારનાં કુટુંબની કેવી માઠી દશા થાય છે, અને તેને પોતાના કુટુંબ, અથવા, સ્ત્રી, છોકરાંનું પોશણ કરવાને નહીં કરવાના કૃત્યો કરવા પડે છે; જેથી તે અધીક દુઃખની પીડામાં ફસાઈ, આખરે, તેની અને તેના સ્ત્રી છોકરાંની છદગી ધુળધાણી થઈ જાય છે, મોટે જ્યાં મુધી દેશમાંથી, મુવા પાછળ મોટા મોટા ખરચ, વરા કરવાનો રીવાજ નાબુદ થશે નહીં, ત્યાં મુધી, હિંદુ સંસારમાં, હજારો કુટુંબ પાયેમાલ થતા, જોવાનો દીવસ દુર જશે નહીં, તેમજ અરચ સાબને આધારે જે પૈસા, ખાવામાં વપરાઈ ગયા, ને પાછા નહીં આવતા તેટલી મુડીનો નાસ થયેલો ગણાય છે, જેથી એવી રીત ના પૈસા જો બચાવવામાં આવે તો થોડા વખતમાં દેશ સમૃધ્ધીવાન થયા વગર રહે નહીં.

લી. સેવક.

વૈદ્ય ધીરજરામ દલપતરાંમ.

કર્ત્તા.

રામેશ્વર અને પાર્વતી.

એક

હિંદુ સંસારી વાર્તા.

મકરણ ૧ લું.

સ્તોત્રિની માંડગી અને મૃત્યુ.

સુર્યનારાયણ જગતનો પ્રવાસ કરી, પરવારીને, પુર્વદિશ્ય માંથી નિકળેલા પશ્ચિમ દીશામાં આવી પહોચવાની તઈ-ચારીમાં, પોતાના સારથીને ઘોડા ઉતાવળા હાંકવાની વરદી આપી, પક્ષીઓએ પોતાના બચ્ચાઓને માટે ચારો લઈ પોતાના માળાઓ તરફ આવવા માંડ્યું, તેવિજ રીતે આખો દીવ સ કામ કરી કંટાળી ગયેલા. કારીગરો બજારમાંથી સાક ભાજી લઈને પોતપોતાના ઘર તરફ આવવાની તઈઆરી કરવા માંડી દેવ મંદીરોમાં આરતીઓ થતી હોવાથી ઘંટ અને બાજના ધ્વનિથી જ્યાં જોઈએ ત્યાં આણુંદ મંગળ વર્તાઈ રહ્યો હતો, ચંદ્રમાએ પોતાના સારથીને રથ ઉતાવળો હાંકવાની વરદી આપી. અને કહ્યું કે, આજે પુણીમા હોવાથી. આપમે વેળાશર નોકરીપર હાજર થવું પડશે. માટે હરજોન ઉતાવળા ચલાવી પુર્વદીશાને મોખરે રથ ઉઠો રાખના સુચ

બુધ. હુકમાં સુર્યનારાયણ અસ્થ પામ્યા. અને ચંદ્રનો ઉદય થયો, રાત્રીદેવીએ આવી. દીનદેવ પાસે જગતનો ચારજ ત્યાસી લીધો. અને દીનદેવ રાત્રીદેવીને ચારજ સોપી. પોતાને સ્થાનકે ગયા, અને રાત્રીદેવીએ જગત ઉપર આર કલાકને માટે પોતાનું રાજ્ય સ્થાપ્યું, અને થોડીવારમાં સઘળે સાંત-તા પ્રસરી ગઈ. આખો દીવસ કામ કરી થાકી ગયેલા મનુષ્યો ઉપર જીવ મેળવવામાં રાત્રીદેવીને જરાપણ મેહેનત પડી નહિ અને જોતજોતામાં રાતના નવ વાગી ગયા. અને ઘણાં ખરાં મનુષ્યો નિદ્રાદેવીના ખોળામાં માથું મુકી તેને આધીન થઈ પડ્યા અને કેટલાક તે તઈયારીમાં હતા. જેથી સઘળે સુન સામ થઈ રહ્યું હતું, આ વખતે ભ્રગુપુરના એક ભવ્ય માર્હદલામાં રત્નેશ્વર ભટના ઘરમાં ગડખડ ચાલતી હતી. આગલી પરજાળના એક ખુણામાં ખાટલા ઉપર એક વૃદ્ધ કો-શો ખાટલામાં સૂતો હતો અને તેની આબુખાબુ બે ત્રણ પુરૂશો અને બે ત્રણ સ્ત્રીઓ બેઠેલાં હતાં, પુરૂષમાંથી એક ત્રણ પુરૂષ બોલ્યો, દવા કોની કરોછો ? તેમાંથી એક જુવાન પુરૂશે જવાબ દીધો, ધીરજરાંમ વૈદની, ઠીક છે, પેલા ત્રણ પુરૂશે કહ્યું કે પણ કાલ કરતાં મને આજે કંઈ વધારે લાગે છે, જુઓ મણીસકંર કાકા, અંદરથી સ્વાસ જેવું જણાય છે ? એક બીજા પુરૂશે કહ્યું; પેલા વૃદ્ધે ડોકી ધુણાવી, અને બોલ્યો, ભાઈ રામેશ્વર; મારા વિચાર પ્રમાણે કોઈ ડાકટરને બોલાવો તો સાર, કારણ વાત ખગડતી જાય છે, ત્યારે વૈદ ન બોલાવી લાવુ, રામેશ્વરે પુછ્યું, ડાકટરને લાવો તો સાર. કારણ વૈદની દવાથી કંઈ આરામ દેખાતો નથી. પેલા વૃદ્ધે જવાબ દીધો. છેલ્લી વખતે આતુળ સન્યાસ આપવું જોઈય. તેને બદલે ડાકટરનો દવા કરવાની સલાહ આપોછો એમને તો ઠીક નથી લાગતું, પછી તો રામેશ્વરભાઈની જેવી મરજી એક બીજા પુરૂશે પેલા વૃદ્ધ માણસને કહ્યું નાના સન્યાસ

કેવું, પેલા ખીજા પુરુષના કાનમાં ત્રદ્ધ માણુશે કહ્યું ભાઈ
 સંન્યાસીની વાત સામા કરોછો, સંન્યાસ લઈને મરી જશે,
 તો ક્રીયા ખરચ નહી થાય, આપણે સા માટે પાંચ દીવસ
 મીઠાનના મુકવા જોઈએ. ત્રીજા પુરુશે ડોકી ધુણાવી, નાના
 ખીજું કંઈ નહી. તમારી નજરમાં આવે તો ડાકરને લા-
 વો, નહીતો તમે જે વઈદની દવા કરતા હો. તેને યોલાવીને
 ખતાવો, કારણ ઘડીએ ઘડીએ ચીન બદલાતાં જાય છે. ત્યા
 રે જરા મેહેરખાની કરીને તમેજ ધીરજરાંમ વઈદને યોલાવી
 લાવો ? રામેશ્વરે પેલા ત્રીજા પુરુષને કહ્યું. લાવોની તેમાં
 શું, હું જાઉં, (જઈને વઈદને લાવે છે) રામેશ્વર, વઈદરાજ
 જરા ખરાખર તપાસીને જેવું હોય તેવું કેજો, અને મેહેર
 ખાની કરીને દવા જરા સારી આપો; તમારો આભાર હું ભુ-
 લનાર નથી, નાના, તેનું કંઈ નહી, વઈદ જવાબ દીધો,
 જરા કામ વંડી ગયું છે, પણ તેની ફીકર નહી, આ પડીકુ
 આપુ છું તે મધ સાથે ચટાડીદો, અને સવારે હકીકત કાવ
 જો, કેમ વઈદરાજ તમને નાડીમાં કેમ દેખાય છે, મને તો
 સ્વાસ જેવું લાગે છે, પેલા ત્રધ્ધ પુરુશે વઈદને પુછ્યું, જુઓ
 ની માણીશંકરભાઈ તમેતો ત્રધ્ધ છો એટલે તમને અનુભવ વ-
 ધારે કામ તો નવાણું ટકાના જોખમનું છે. પછી તો એમ
 નો આવરદા, હમે કંઈ પરમેશ્વરના દીકરા નથી. વઈદ ધી-
 રે રહીને જવાબ દીધો મને પણ એમજ લાગે છે, પેલા ત્રધ્ધે
 કહ્યું આજની રાત એમને વિલા મુકશો નહિ, એમ કહી
 ને વઈદ ગયા, અને જેમ જેમ રાત જતી ગઈ તેમ તેમ રત્ને
 શ્વર ડોશાની માંદગી વધતી ગઈ, સ્વાસ એક દમ ઉપડી
 આંચો, યોલાતું બંધ થયું, હાથ પગે સીત વ્યાપી ગયાં.
 છલ ઢાળી પડી ગઈ, આંખ રાતી હીંગલોક નેવી થઈ ગઈ,
 વિગેરે મૃત્યુ વખતના સઘળા ચીન્હો ભરાઈ ગયાં રામેશ્વરે
 પોતાની શક્તિ મુજબ પુન્ય કરાવ્યું, અને ડોશાને ખાટલા
 માંથી પથારીમાં મુવાડયા. સગા વાહુલાઓએ ઘર ભરાઈ ગયું.

કોઈ જવ તણ લેવા દોડ્યું તો કોઈ ગગાજળની ગોઠવણમાં રોકાયું, તો વળી કોઈ ગાયનું છાણુ અને દરબ લેવા ગયું, એક વરધ પુરુષ તો ડોસાની નાડ પકડીને બેઠો હતો તે બોલ્યો. પાણી ઉત્તુ મુકેલું છેકે, જો નહિ મુક્યું હોય તો તાકીદ મુલો સળગાવો મુકીદો, પાણી તો ક્યારનું મુકેલું છે કાકાજી, એક તરણ સ્ત્રીયે જવાબ દીધો, રામેશ્વરનું અંતઃકરણ પીતાની છેલ્લી ઘડી જોઈને રડવા લાગ્યું પણ મનને દૃઢ કરી ને કામકાજ કરતો કારણ તે સમજી હતો. કે જો હું રડીશ તો મારામાં કામ કરવાની શક્તિ રહેશે નહિ. કારણ ઘરમાં હવે સઘળો બોલો પોતાનેજ માથે આવી પડવાની તર્ક્યારી હતી, તેથી તે હિમંત રાખી પીતાની આ છેલ્લી વખતની સેવામાં સાવધાન રહ્યો હતો. પેલો વ્રધ પુરુષ જ હાથમાં રત્નેશ્વર ડોસાની નાડ પકડીને બેઠો હતો. તે બોલ્યો, હા થમાંથી નાડ ખસી, હવે વધારે વાર લાગે તેમ નથી. લો ચાલો નવડાવો, એટલે બે ત્રણ માણુશો એમ લી ડોસાને ઉચ્ચકી એકમાં લીધા અને નવડાવ્યા, એટલે રત્નેશ્વર ડોસાને અમર આત્મા આ કાની દુનિયાનો ત્યાગ કરો તે જગનિતા પરમકૃપાળુ પીતાની હજુરમાં દોડી ગયો, આ વખતે રામેશ્વરથી મોટેથી રી દેવાયું, કારણ પોતાની નાની ઉમર માંથી તેના પીતાએજ ઉછેરી મોટો કર્યો હતો. એટલે મા, નાનપણથી મૃત્યુ પામેલી હોવાથી, માતાનો જેવા ચ્યદ્ય પ્રેમ, તેપણ તેણે પોતાના પીતાથીજ અનુભવ્યો હતો, જેથી આ વખતે રામેશ્વરને, એ બંને પ્રેમ સાથે યાદ આપ્યા, જેથી રડવાને ઘણું દબાવવા ગયો. પણ અંતે રહી શકાય નહિ જેથી મોટેથી એ મારા બાપરે કરીને રડી પડ્યો, તેનું જોઈને તેની સ્ત્રીથી પણ રહી શકાય નહિ. તેમજ આજીવનના સગા વાહાલા પણ પેત પોતાનાને સંભારીને રડવા લાગ્યાં, આ વખતે રાતના લગભગ બે વાગી ગયા હતા. જેથી સઘળે સાંતી હોવાથી આ રડારોળનો સ્વર સંગ

ભગ્ન આઝા ગામમાં મસરી ગયા. અને કેટલાક લોક નિશ્ચ
માંથી જાગી ઉઠ્યા. સવારનું પોહોર થતાંજ સખને અલે
ખી ક્રીયા કરવાને નમદા નદીને કીનારે લઈ જવામાં આવ્યું
જ્યાં વિધીયુક્ત ક્રીયા કરી સખને અસીદાહ દેવામાં આ-
વ્યો, અને બધા નમદામાં નાહીને ખોલ પોતાને ઘેર ગયા;
રામેશ્વર પણ ઘેર આવ્યો. હવે ઘરમાં રામેશ્વર, અને તેની
સી પાર્વતી અને એક ચાર પાંચ વરસનો છોકરો, એ
નેણુ શીવાય સૌ સૌને ઘેર ગયા. અને રામેશ્વર બીજે દીવસ
થી હવે ડોસાનો ક્રીયા ખરચ કેવી રીતે કરવો તેની ફી
કરમાં પડ્યો. ઘરમાં તો રાધવાના વાસણ અને પેહેરવાના
કપડા સીવાય, બીજું કશું હતુંજ નહિ, તેમજ આજનીન સુ-
ધીમાં રામેશ્વર એક પાઈ પણ કમાવા શીખ્યો નહોતો,
એટલે તેની પાસે પોતાની કમાઈમાંનું પણ કશું હતું નહી,
માત્ર સ્ત્રી પાસે ૪૦ ૫૦ ના દાગીના અને રહેવાનું ઘર એ
પોતીકું હતું પરંતુ તેની જે કોમલ અંકાતી તેટલી રકમમાં
પોતાના પોતાનો ક્રીયા ખરચ થઈ શકે એમ નહોતું, જ્યો
તે ઘણુંજ મુઝાવા લાગ્યો, તેની સ્ત્રીએ મુજવાણ બાણી અને
કહ્યું, સ્વામીનાથ, તમે ગલરાશો નહી, આ મારી પાસે જે
દાગીના છે, તેની જે જરૂર પડે તો લેજો, અને તમારા પોતાની
ક્રીયા કરજો, હું હાલમાં જણુશો નહી પેહેર. આ વાત સાંભ-
ળી રામેશ્વરને જરા હિમ્મત આવી. અને કહ્યું ઠીક છે, જે
જરૂર પડે તો એ લઈશ. મારૂ ચાલશે ત્યાં સુધી તો હું બા-
હારાબાર વળ કરીશ. અને જે બીજી ગોઠવાણુ નહી બન
સે તો પછી તારી જણુશો લઈશ, હાલ તો મણીસંકર કાકાને
પુછું છું કે તેઓ કંઈ મદર કરવા હા પાડે છે, પછી તો જે
થાય તે ખરૂ ન્યાતના ધારો છે, જ્યો કંઈ છુટકો થવાનો હતો.
ન્યાતવાળા તો કેશે કે, ઘર વેચ, દાગીના વેચ, વાસણ વેચ,
પણ હમને જમાડ અને નહી જમાડે તો ન્યાત બાહાર મુકે.
જ્યો એ તેમ કરીને પણ આપણે ક્રીયા તો કરવીજ પડે

અને વળી તેને એક બે દિવસ હોયતો જાણે ઠીક છે, પાંચ પાંચ દિવસ સુધી અને વળી તેમાં જાણમાં જાણ બે દિવસ તો ઉપર થી પીરસવું જ પડશે, આવો જીલમ તો બીજા કોઈ પ્રાણીપણની ન્યાતમાં જોવામાં આવતો નથી. માટે આ પછે પણ ન્યાતના ધારાને અનુસરીને કરવું જ પડશે. પછી ને થાય તે ખરું.

પ્રકરણ ૨ જી.

— ❦ —

રત્નેશ્વરની ઉત્તર કીયા.

રત્નેશ્વરને મુવાને આને આઠ દસ દીવસ પુરા થયા. સગાવહાલાઓ દરરોજ સવાર સાંજ રહવા કુટવા આવતા, તેઓએ માહોમાહે વાત કરવા માંડી કે હજી તો કંઈ ઠંકાણું નથી. આજ આઠ દહાડા તો થયા, તો પણ હજી સીધું સામાન આવ્યા નથી. કીયા થસે કે નહીં. એવી સીતે સગા વહાવાની સ્ત્રીઓ તેમજ નાતની સ્ત્રીઓ માહોમાં વાત કરતી હતી, તેમાંથી એક બોલી, અલી પાર્વતી વહુ હજી કંઈ સીધું સામાન મંગાવ્યું કે નહીં, આજ આઠ દીવસ તો પુરા થયા અને સવારનું પોહોર થશે કે નવ, અને પરમ દાહાડે દશા, ત્યારે પછી વીણવા ચુકવાનું ક્યારે થશે, તમે કોણે તે ખસી વાત છે? દેવકોર કાકાજી, તમારા ભત્રીજાને મેંતો બે ત્રણ દીવસથી કેવા માંડ્યું છે, પણ તે કેણે કે મણીસંકર કાકા ગામ ગયા છે, તે આવે તો સુજ પડે, તેતો કાલના આવ્યા છે. દેવકોર બોલી, ક્યાં ગયા રામેશ્વર, આરહથો કાકી, શું કોહોણે. રામેશ્વર બોલ્યો, તારા કાકા તો કાલના ગામથી આવ્યા છે, તારે મહત્તું હોય તો જા હવે હાં શરમાં જ બેઠા છે, દેવકોરે કહ્યું, ત્યારે હું પણ એમની

નીજ વાટ જોતો હતો. આ ચાલ્યો, (સમેશ્વર જાય છે) કેમ કાકા શું કરે છે, ગામથી ક્યારે આવ્યા, હુતો તમારો વાટજ જોયા કરશું. મને તો દેવકોર કાકીએ હવડાંજ કહ્યું કે તારા કાકા આવ્યા છે, સમેશ્વરે ચલાવ્યું, હવે મારે કેમ કરવું, હુતો કશી વાતમાં સમજતો નથી. માટે તમે જવો સલાહ આપશો. તેવી રીતે ચાલીસ હવે મારે તમારા સીવાય બીજા કોઈના પણ આશરો નથી, માટે હવે આપણે ક્રીયાખરચ કેવી રીતે કરવો, તે કરતાં આસરે કેટલાક રૂપીઆ જોઈશું, ક્રીયામાં જમણું શું કરશું, તે સઘડી બાબતનો વિચાર કરવાનો છે, તેમજ મારો પાસે પૈસા બીલકુલ નથી. તેના પણ વિચાર કરવાનો છે, જે લાઈ, રામ મણીશંકર બ્રાહ્મણ ક્રીયાખરચ તો જરૂર કરવો પડશે, આપણી ન્યાતના ધારા પ્રમાણે પાંચ ન્યાત જમાડ્યા વગર તો છુટકોજ નહી, અને વધારે કરવી. એ તો સ-તાની વાત છે, પણ અગીયારમું, બારમું, તે રમું, ને વરસો એ ચાર, અને પાંચમી દરેની નાત એટલી તો કર્યા વગર ચાલેજ નહિ, તેમાં અગીયારમાને દીવસે, ખીર રોટલી ને છુટાં ઘી, અને બારમાંમાં જમણું તો એનું એજ પણ કરવાં પડે. તેમજ તેરમાને દિવસે એમની ઉમ્મર રના પ્રમાણમાં જોઈએ તો માવાની ધારી ને દુધપાક, પણ મગજ કરસે તો ચાલશે, અને વરસીની ન્યાતમાં, તો લાડું દુધપાક વગર છુટકોજ નહિ અને દરેમાંતો, આપણામાં ધારો છે કે, વધારામાં વડાં દળપુરીને ભજ્યાં, એ પ્રમાણે આછામાં આછું કરવું પડે, માટે એ પ્રમાણે સોદા સલુખ લાવવા માંડો. કારણ હવે દીવસ ટુંકા રહ્યા માટે પાછળથી દોડાદોડ કરવી પડે. સમેશ્વર અત્યાર સૂધી બેઠો બેઠો સાંભળ્યાં કરતો હતો. તે બ્રાહ્મણ, જોતો સઘળું ખરૂં છે, પણ એ બધું મારે શામાંથી કરવું, મારી પાસે તો એક પાઈ પણ નથી. તેમજ માસ ખીતા પણ કશું મુકી ગયા નથી. માત્ર મારી પાસે ઘરમાં રાંધવાખાવાના વાસણ અને પેહેરવાના લુગડા, અને રેહેવાનું

ઘર એ સીવાય બીજી કશું નથી, હવે તમેકો તેમ કર, ત્યા
 રે શું તારે તારા બાપનો દહાડોખણી કરવો નથી, મણીશ
 કરે જસ કરોધ યુક્ત ચેહેરે બોલવા માંડ્યું, શું લોકોને ત્યાં
 જાંબા જતાં સાડાં લાગે છે, અને કરવાનું આંચું ત્યારે તું
 કહે છે કે મારી પાસે પછીશ નથી, તેમાં ન્યાતને શું, ગમેતો
 ચાર ટકાને વ્યાજ લાવો, ગમે નો ઘરબાહાર વેચે, વાસણ
 વેચો, લુગડાં, વેચો, પણ માથે આવેલો ખરચ કરત્યા વગર
 તે ચાલતું હશે, શું તારે લીધે ન્યાત જાતમાં હમે મેણાં ખાઈ
 કે, પણ કાઠા હું કયાં કરવાની ના કહું છું, તમે અમર્યા
 મુસ્સો શું કરવા કરો છો, સમૈશ્વરે ધીરેથી કહ્યું, હુતો કહું
 છું કે મારે હવે કેમ કરવું, તેના કંઈ રસ્તો બતાવો, મારો
 પાસે પુછનાં તો ફક્ત આ એક ઘર સીવાય, બીજી કંઈ ન
 શી, તે વાત તો મેં તમને આગળથીજ કહી દીધી, ઘરના તે
 ફટલા રૂપીયા આવવાના હતા, મણીશકરે ધીરેથી કહ્યું,
 કીયાખરચમાં આછામાં પાનસો રૂપીયા જોઈશું, અને ઘરના
 તો બહુ આવશે તો, ચારસો, એથી તો વધારે કદી આવનાર
 નથી, તોએ સો રૂપીયા ખુદે તેનું શું કરવું, વાશણ કુશણ
 માંથી એટલા ઉપજશે; સમૈશ્વરને પુછ્યું, વાસણ કુસણ વે
 ચી નાખું ત્યારે પછી ઘરમાં વાપર શું ? માટે તમે કોઈને ત્યાં
 થી સો રૂપીયા મને ખાતા ઉપર અપાવો, હું ધીરે ધીરે કમા
 ઈને ભરીશ, એ વાત તો ખરીજ ? પણ આજના વખતમાં ખા
 તા ઉપર વગર અવેજે રૂપીયા કોણ ધીરે છે, મણીશકરે ચ-
 લાંચું, જો જાઈ મારે તારા બાપ સાથે ઘણી ઘાડી ગીનતા
 હતી; તેમજ તુપણ મારે કંઈ લોક નથી, જેથી-તમારી આંખ
 રૂ જાય તે મારો જાય, ગાંઠે મારે કંઈ વગર છુટકો થતો
 નથી, પણ તારે તારું ઘર, તથા ઘરમાંનો તમામ સામાન તે
 મને દરદાગીના જે હોય તે સઘણું લખી આપવું પડશે જો
 પ્રમાણે કરવાની તારી મરજ હોય તો કીયાખરચમાં જે
 જાય તે ચાલજો હું કીશ, અને-મને તું તે રકમ

ઘોડા વખતમાં પાછી આપી દશે તો હું તને તારૂં સઘળું પા-
છુ આપીશ અને જો નહિ આપે તો તારે અને તારી સ્ત્રીએ
પેહેરેલા લુંગડાએ ઘરમાંથી નિકળી જવું પડે, જો કબુલ
હોય તો દસ્તાવેજ કરી આપ નહોતો તારી મરજી, તમે જે
મ કાં તેમ કરી આપવાને તથ્યાર છું પણ આટલું કામ
તમે ઉભા રહીને મને કરી આપો. કારણ હું એ વાતથી
તદન અંજાણ્યો છું, રામેશ્વરે ધીરે રહીને જવાબ દીધો;
જો તારે સ્થાપનો કાગળ લઈ આવ, અને પેલા મગનલાલ
મુખત્યારને બોલાવતો આવ, કે દસ્તાવેજ લખાઈ જાય તો
પછી આપણે બન્નેજણા બજારમાં જઈને જે શોદા જોઈએ
તે લઈ આવીએ, મણીશંકરે કહ્યું મેં મગનલાલ મુખત્યારનું
ઘર નથી જોયું, કાકા, તે ક્યાં રહે છે. રામેશ્વરે પુછ્યું
આપણી ન્યાતના બુદ્ધર પંડ્યાના ઘરની સામેજ મગનલાલ
મુખત્યાર રહે છે, મણીશંકરે નિશાની આપી; [રામેશ્વર
મગનલાલને તેડી લાવ્યો અને દસ્તાવેજ લખાવ્યો તેના ઉ-
પર સહી કરી] દસ્તાવેજ હાથે મુકી. મણીશંકરે લુગડાં
પહેર્યાં અને રામેશ્વરને ઘેર આવી નાતના પાંચ દસ મા-
ણસોને બેગા કરી સોદા લાવવાની ટીપ તથ્યાર કરી અને
બજારમાં જઈ સોદા લાવ્યા ઘરમાં બેસાઓએ વિલુવા ચુ-
ટવાનું કામ ધમધોકાર કરવા માંડ્યું અને સઘળો સરશામા
ન તથ્યાર થયો, ઓટલામાં ત્રણ દીવસ જતા રહ્યા અને
રત્નેશ્વરનું એકદશા આવી પોચું, ન્યાતના ગોરને બોલા-
વી નાંતરા દેવડાવવાની ગોડવાણ કરી અને રસોઈયા આવ્યા
તેને મણીશંકર કાકાએ જે પ્રમાણે કહ્યું તે પ્રમાણે સીધું
સામાન કાઢી આપ્યો, અને રામેશ્વર એકાદશાનું સરાય ક-
રવાને નર્મદા ઉપર દશાસમીધને જોવારે ગયો; ઘરમાં સ-
ઘલી ગોડવાણ મણીશંકર કાકા કરતા હતા, ન્યાતના લોકો
બપોરે શાક સમારવા આવ્યા, તેની પાસે બેસીને મણીશ-
ંકર કાકા હાથમાં તપખીરની દાળડી લઈ તડાકા મારતા હતા
શાક સુધારવા આવેલા ન્યાતિલાઓ શાક સુધારી ચા, સૌને દે

ર ગયા, સાંજ પડી એટલે ન્યાતના લોકો જાગ્યા આવ્યા. અને સારી રીતે જમીને સૌ સૌને ઘેર ગયા, આવીજ રીતે પાંચ દીવસ સુધી રત્નેશ્વર ભટની ઉત્તર કીધા થઈ, સગાવહાલાઓ પોતપોતાને ઘેર ગયા, હવે ઘર માં, રામેશ્વર, અને તેની સ્ત્રી પાર્વતી તેમજ એક ચાર પાંચ વરસનો ઈશ્વરલાલ નામનો છોકરો, એ ત્રણજણ શીવાય કોઈ રહ્યું નહિ, હવે રામેશ્વર વિચાર કરવા લાગ્યો. કે પીતાના રૂણમાંથી મુક્ત થયો, પણ હવે કુંડુંબનું પોષણ કેવી રીતે કરવું, આજ દીવસ સુધી તો કશો ધંધો રોજગાર કર્યો નથી. પણ હવે જો એસી રહીશું તો ત્રણ જણનું પુર શેમાંથી થશે અને મણીશંકર કાકાનું દેવું કેવી રીતે અપાશે આ વિચારમાં ને વિચારમાં તે ઘણાજ મુઝાવા લાગ્યો, હવે શું કરવું તેની ખીલકલ સમજણ પડે નહિ.

અને દરરોજ નવા નવા વિચાર કરવા લાગ્યો શું ધંધો કરવો શામાથી રોટલા ખાવા. દેવું શી રીતે આપવું, વિગેરે હજારો જાતના તરંગ રામેશ્વરના મનમાં ઉછળવા લાગ્યા, અંતે તેણે ઠરાવ કીધો કે મણીશંકર કાકાને પુછવું અને તે જ સલાહ આપે તે પ્રમાણે વરતવું એવો વિચાર કરી લુગડા પહેરી મણીશંકર કાકાના ઘર તરફ જવા નિકળ્યો.

પ્રકરણ ૩ બું.

પાર્વતિનો સંસાર.

પાર્વતિના માબાપ તેની બાલ્યા વસ્તામાં રુજરી ગયેલાં હોવાથી પાર્વતિના લગ્ન તેના એક ખીલસઈ કાકાએ રામેશ્વર સાથે કીધા હતાં, અને થોડા દિવસ છુટી તેણી મૃતક પામી ગયો હતો, એટલે બિચારી પાર્વતિને પોષણમાં કોઈ

સચું બહાણું હતું નહીં, જેથી તે પરણ્યા પછી સાસરામાં જ રહેતી સાસરે આગળના તેને આજે લગભગ આઠ નવ વર્ષ થઈ ગયાં છે. કારણ પાર્વતિનું લગ્ન તેના પીતરાઈ કાકાએ અગીયાર વરસે કીધું હતું અને ત્યારથી તે સાસરામાં આવી રહી હતી. આજે પાર્વતિની ઉંમર લગભગ ૨૧ વર્ષની થવા આવી છે, જેથી નાનપણથી જ તેની પ્રીતી રામેશ્વર સાથે ઘણી ઘાડી બંધાઈ ગઈ હતી; તેમજ રામેશ્વરની પણ પ્રીતી પાર્વતિ સાથે ઘણી હતી, કારણ તેને પણ તેની મા નાનપણમાં મુકીને ગુજરાત ગઈ હતી; જેથી ઘરનું ઘણું ખર્ચ કામ કાજ રામેશ્વરના પિતા એક સરકારના ત્યાં ગુમાસ્તા ગીરી કરતા હતા; જેથી તેને હુમેશાં વેલા ઉઠીને શેઠને ઘેર જવું પડતું, જેથી ઘર બધો સઘળો રામેશ્વરને કરવો પડતો, પણ જ્યારથી પરવતી સાથે તેના પિતાએ લગ્ન કીધાં અને પારવતી આવીને ઘરમાં રહી ત્યારથી રામેશ્વરને, ઘરની પંચાતી મટી હતી, ઘરમાં બંનેની વય નાની હોવાથી હુમેશાં હાસ્ય વિનંદ કરતાં કાંણુ રામેશ્વર હુમેશાં ઘરમાં જ રહેતો, અને તેના પિતાને એકના એક હોવાથી કેઈ દીવસ કશું કહેતાં નહોતા ઘરના ખર્ચ રત્નેશ્વરની કમાઈ ઉપર જોમ તેમ કરીને નિભવતો હતો, કારણ રામેશ્વરના પિતા પાસે જ કંઈ પુણું હતી. તે રામેશ્વરના લગ્નમાં ખર્ચાઈ ગઈ હતી. તેથી તે જ કમાતો તેના ઉપર જ ગુજરાન ચાલતું, પારવતી પણ સુશીલ સ્ત્રી હોવાથી પોતાના ઘર સંસાર ઘણાંજ કરકસરથી ચલાવતી અને બીજા લોકને પોતાના ઘરની કેવી રતીતી છે. તે જાણવા દેતી નહીં, કેટલીકવાર પોતાના પતી રામેશ્વરને કહેતી કે, જો તમે કંઈ બધો રોજગાર કરો તો શાફું કારણ સસરાજીની કમાઈથી આપણું જોઈએ તેવી રીતે ગુજરાન ચાલી શકતું નથી, તેમ જ કાલ ઉઠીને આપણા ઇશ્વરલાલ, મોટો યશો, તો આપણું જનોઈ શામાંથી કંઈયું, વિગેરે બાબત રામેશ્વરને માફું નહીં હાગે એવી રીતે કહેતી, તેના જવાબ રામેશ્વર એટલોજ દેતો

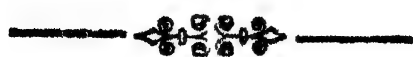
કે, હા હું એજ વિચારમાં છું, થોડા દીવસ પછી ફલાણા ધંધો કરવો છે, વિગેરે કહીને પારવતીને શાંત કરતો. આવી રીતે પારવતીનો શંસાર ચાલતો હતો, તેવામાં રત્નેશ્વરને એકાએક માંદગી આવવાથી, રામેશ્વર તેની સારવારમાં રોકાયા અને રત્નેશ્વરના સેઠને ત્યાં તેના જે પગાર ચડેલો હતો, તે તેના મંદવાડમાં ખરચવાને સારુ રામેશ્વર ચુકવી લાવ્યો હતો, તેમજ રત્નેશ્વરે ઘરમાં કર કશર કરીને જે પાંચ પચીસ રૂપીયા બચાવ્યા હતા, તેમાંથી પણ ઘણા રૂપીયા, મંદવાડમાં ખરચાઈ ગયા હતા, અને જે બાકી રહ્યા હતા તે રામેશ્વરે, ડોશાને પુન કરાવી દીધા. આવી રીતે રત્નેશ્વરનું જે કંઈ હતું તે મંદવાડમાં અને પુનઘાનમાં ખરચાઈ ગયેલું હોવાથી રત્નેશ્વરના મરણ વખતે જે કંઈ ખરચ જોઈએ, તેને સારૂ પારવતીનાં નાકની વાળી ગોરો મુકીને દશ રૂપીયા રામેશ્વરને લાવવાની જરૂર પડી હતી, અને મરણ બાદની સઘળી ક્રિયાતો મણીશંકરના રૂપીઆમાંથી થઈ હતી, ક્રિયા સમાપ્ત થયા પછી એક દીવસ રામેશ્વરને ઉદાસ થઈને બેઠેલો જોઈ પારવતીએ પુછ્યું કેમ આજે કંઈ ઉદાસ દેખાવો છો. ના કંઈ નહીં, રામેશ્વરે ધીરેથી જવાબ આપ્યો ત્યારે હવે તમે શું વિચાર કીધો, ગમે તે પણ ધંધો કર્યા વગર કંઈ છુટકો છે, રોટલા શામાંથી ખાઈશું ? પારવતીએ રામેશ્વરને કહ્યું હું પણ એજ વિચારમાં છું કે હવે શું કરવું, શામાંથી કમાવું દેવું કેવી રીતે આપવું અને રોટલા શામાંથી ખાવા, રામેશ્વરે જવાબ દીધો, ત્યારે ગામમાં કોઈને મળો અને કંઈ ધંધાની તપાસ કરો, નહીતો પછી તમારા બાપના શેઠને ત્યાં જઈને કહો, એટલે તે કંઈ પણ ગોઠવણ કરી આપશે પાર્વતીએ રામેશ્વરને સલાહ આપતાં કહ્યું ચાલ ત્યારે રશો ઈકરી નાંખ, એટલે હું જમીને પછી બાહાર જાઉં, અને પ્રથમથી મથીશંકર કાકાને મળુ જો તે કંઈ ધંધો બતાવે તો તેમ નહીતો પછી કંઈ બીજી તજવીજ કરું, રામેશ્વરે કહ્યું, ચાલો ત્યારે રશોઈ તો તઈયાર થઈ છે, તમે જા

ખેસી જાઓ, પાર્વતીએ હાથ હા ચાલો ત્યારે પીરશો, એ મ કહી રામેશ્વરે જાખા ખેસવાનું સોળું પહેર્યું, અને જમીને તુરત લુગડાં પહેરી મણીશંકરને ઘેર ગયા, અને પોતાની સઘળી હકીકત કહી મણીશંકર, રામેશ્વરની વાત સાંભળીને ખોલ્યા, આ ગામમાં તો તને કોઈ નોકરી રાખે એવું નથી માટે બાહ્ય ગામ જઈને નોકરી કરીને તમારું ગુજરાન ચલાવો, અને મને મારા રૂપીઆ પેટે જેટલું લખી આપ્યું છે. તે સઘળું આપીદો કારણ હવે મુદત પુરી થવા આવી છે, જો મુદતની અંદર મારા રૂપીઆ અપાય તો તે લાવ નહીં તો ઘરખાર, અને વાશાણ, કુશાણ, તેમજ સારી સ્ત્રીના દાગીના વિગેરે જે જે દસ્તાવેજમાં લખેલું છે, તે બધું શોંખીને તમે તમારું સુજતું કરો, મણીશંકરની આ વાત સાંભળીને રામેશ્વર તો દીગમુઠ જેવો બની ગયો, હવે શો જવાબ દેવો તે સુઝ પડ્યું નહીં, ત્યારે તે ખોલ્યો, કાકા શું છેવટે તમે આમજ કરશો, હું આવું નોતો ધારતો નહીંતો પ્રથમથીજ ખરચ કરવાનો માંડીવાળતો અને ન્યાતના લોકો નોંતર નહીં દેતો તો ન્યાતમાં જાખા નહીં જતો, પણ સુખે ઘરમાં રહી કોઈની નોકરી ચાકરી કરીને મારું ગુજરાન ચલાવતો. પણ કાકા હવે મને કોઈ રસ્તે નિભાવો, અને હવડાં થોડા દીવસ એ ઘરમાં મને રહેવાદો, હું કંઈ ઉદમે વળગીશ, એટલે લાડાનું ઘર રાખી પછી દસ્તાવેજની સરત મુજબ ઘર વિગેરે તમને શોંખીદશ, પછી કંઈ છે, એ કશું બનવાનું નથી, તારે ગમે તે કર, અને ગમે ત્યાં જા, હું તો સરત ઉપર એક દીવસ પણ તને એ ઘરમાં રહેવા દેવાનો નથી. મણીશંકરે આંખ ફેરવીને જવાબ દીધો, રામેશ્વરે મણીશંકર કોકાનું ખોલવું શાંભળીને ત્યાંથી ઊઠીને ચાલવા માંડ્યું અને રસ્તામાં ચાલતા વિચાર કરવા લાગ્યો, કે હવે કેને ત્યાં જવું, શું કરવું વીગેરે વિચાર કરતો કરતો ઘેર આવ્યો અને ઉદાશ થઈને બેઠો,

પાર્વતીએ જાણ્યું કંઈ નોકરીનો પતો નહીં લાખ્યો હોય નેથી આમ ઉદાસ થઈને બેઠા હશે, એમ સમજી થોડીવાર મુઠ્ઠી તે કશું બોલીને નહીં પણ થોડીવાર વિત્યાબાદ, તે બોલી કેમ આમ છે: ઉદાસ થઈ ગયા છો ? મણીશંકર કાકાજી મંડ્યા કે નહિ ? તેમણે શો રસ્તો ખતાવ્યો ? જરા ધીરજ રાખો, એમ છેક ઉદાસ કેમ થઈ જાયો છો ? મારા સમજે તમે ઉદાસી રાખોતો, મણીશંકર કાકાજીએ શું કહ્યું તે વાત તો કરો ? મણીશંકર કાકાએ મોટો રસ્તો ખતાવ્યો તેણે તો કહ્યું કે દસ્તાવેજની શરત મુજબ ઘરખાર વિગેરે મને આ પીદા અને તમે કોઈ બીજા ગામ જઈને નોકરી ચાકરી કરીને પેટ ભરો, નહીતો માગ રૂપીઆ મુદતની અંદર પતાવીદા રામેશ્વરે પાર્વતીને જવાબ દીધો. આ સાંભળી પાર્વતી પણ ગભરાઈ ગઈ, પણ પોતે ઘણીજ વિચારવંત અને ડાહી હતી. નેથી ગભરાઈને દુર કરીને બોલી, હશે ? તેમાં ગભરાઈ શા માટે જાયો છો, ગામમાં જઈ એક હલકાં ભાડાનું ઘર ભાડે રાખીઆવો, અને પછી આ ઘરનો કામજો સોંપી દો પછી કંઈ છે. પાર્વતીનાં હોંમત ભરેલાં વચન સાંભળીને; રામેશ્વર બોલ્યો, તું કે છે તે વાત ખરી છે, પણ આપણે ત્યાં જઈને ખાઈશું, શું, આ ઘરમાંથી તો પેહેરેલાં લૂગડાભર નિકળવું પડશે. આપણે ભાડે ઘર રાખીશું, પણ ત્યાં વાસણ, કુશણ વગર તેમજ ઓડવા પાથરવા વગર શું કરીશું, તેની તમે જરાપણ ફીકર રાખો નહીં, હું ગામમાંથી બીજા માગીને બધું ભેગું કરીશ, પાર્વતી બોલી, આ સાંભળી રામેશ્વરને જરા હીમ્મત આવી. અને તે ગામમાં ઘર ભાડે રાખવા ગયો, પ્રાહ્મણ્ય ફળીયાથી થોડે દુર એક આરડી ભાડે રાખી. અને ઘેર આવી કહ્યું. કે ઘર તો ભાડે રાખી આવ્યો, એટલે પાર્વતીએ એક પોટલું આપ્યું અને કહ્યું, આ પોટલાને આપણે ભાડે રાખેલા ઘરમાં મુકી આવો, રામેશ્વરે તે પ્રમાણે કર્યું અને બીજા દીવસે સગાં બહા

લાગ્યાને લેગાં કરી મણીશંકરને ઘરનો કબજો આપ્યા, તેમ-
જ પાર્વતીએ. સઘળાંના દેખતાં પોતાના અંગ ઉપરથી દાગી
ના ઉતારી આપ્યા, તે જાંઘને સઘળાંને દયા આવી. જથી કે
ધંચે, લોઠો, કોઠંચે, તપેલી થાળી, વીગેરે વાસણો તેમજ ગો
દડાં વિગેરે આપ્યું પણ મણીશંકરે તેા ઘરમાંથી એક લુગ
કું, કે એક વાશાય, સરખું આપ્યું નહી જથી બીજા સગા
વહાલાઓએ, મણીશંકરની પાછળ ઘણી વાતો કરવા માંડી,
અને માંહો માંહે કહેવા લાગ્યા કે બીયારા રામેશ્વરને ખરે ખ
પોરે ઘરમાંથી કાઢ્યો તેનાં કરતાં એના બાપનો ખરચ નહી
કર્યો હોત તેા સાડ, બીયારા નાદાન છોકરા ઈશ્વરલાલના
પણુ લુગડાં લઈ આવ્યો, એતે કેવો નીરદય આવી રીતે સ
ગાં વહાલા તથા પાડ પાડોશીઓ વાતો કરે છે; પણ મણીશંકર
જાણે કાંઈ વાત સાંભળતોજ નહી હોય તેમ કેઈની સાથે
બોલ્યા ચાલ્યા વગર, રામેશ્વરને બારણે તાણુ મારી ત્યાંથી
ચાલ્યા માંડ્યું, અને તેના પત્રી રામેશ્વર, તથા પાર્વતી, છો
કરાને લઈને ઓટલે બેઠાં હતાં, તે પણ ચાલતાં થયાં, અને
ભાડે રાખેલી ઓરડીમાં જઈને રહ્યાં, આખા ગામમાં મણી
શંકરની નિર્દયતા વિશે વાત મશરી ગઈ, અને રામેશ્વર ઉપ-
ર ગામના લોકો દયા લાવવા લાગ્યા, અને દરેક માણસો પો-
તાનાથી બની શકે એવી રામેશ્વરને મદદ કરવા માંડી, પણ
આવી મદદ ઘણાં દીવસ પહોંચી નહી, અને આખરે રામે-
શ્વરના કુટુંબને અજ પાણીના શાંશાં પડવા લાગ્યાં, જ્યાં સુ-
ધી ઘરમાં થોડુ પણ અનાજ હતું ત્યાં સુધી પાર્વતીએ પોતે
નહી ખાતાં પોતાના છોકરા અને ઘણીને ખવાડ્યું અને પો
તે જીખી રહેતી.

પ્રકરણ ૪ થું.

સંકટની સરઆત,

પાર્વતીએ આજે બે દીવસ થયાં ખાધું નથી, અને તે લુપ્ત છે. એવું જ્યારે રામેશ્વરના જાણવામાં આવ્યું, ત્યારે તેને ઘણું જ લાગી આવ્યું, અને તે, બાલ્યો, હું ખાવાનું લેવાને જાવું છું, તું ફીકર કરીશ નહીં, ગમે ત્યાંથી અંત ગમે તેમ કરીને ખાવાનું લીધા વગર પાછો આવનાર નથી એ મ કહીને તે ઘરમાંથી નીકળીને ચાલ્યો રસ્તામાં તેને એક ઝાળખીતો માણસ મળ્યો, તેણે રામેશ્વરને જાણીને, બાલ્યો, અને પુછ્યું, કેમ રામેશ્વરભાઈ ક્યાં જશો? રામેશ્વર ઉભો રહ્યો એટલે પેલા માણસ પણ ઉભો, રામેશ્વરે કહ્યું ભાઈ મણીશંકર કાકાએ ઘરમાંથી કાઢી મુક્યો, જેથી છોકરા-ઝાને લઈને ભાડાના મકાનમાં રહ્યું છું. ધંધો રોજગાર કરો છે નહીં જેથી સ્ત્રી છોકરા લુપ્ત મરે છે. હવે શું કરવું તે મ જ પડતું નથી, મં પણ આજ બે દીવસ થયાં અનાજનું મોં જોયું નથી, આટલું કેતાં કેતાંમાં રામેશ્વરની આંખ માંથી આંસુની ધાગ વેહેવા લાગી, જેથી પેલા માણસને ઘણી દયા આવી, અને તે બાલ્યો, ભાઈ રામેશ્વર, ધીરજ રાખ, ગભરાઈશ નહીં, જે ઈશ્વરે ધારેલું હશે તે બનશે, માટે દુઃખના વખતમાં ધૈર્ય રાખી દુઃખને દૂર કરવાના પ્રયત્નમાં રહેવું જેથી દુઃખ દૂર થાય છે. માટે ગભરા નહીં, લે મારી પાસે હાલમાં બીજું કશું તો નથી, પણ માત્ર ચારઆનાના પૈસા છે. તે લે અને કાલે તું મારે ઘર આવજે; હું તને ગમે તેને ત્યાં નોકરીપર રખાવીશ. માટે ગભરાઈશ નહીં. લે આ થઈશ, મારે નરણદામાં રનાન કરવા જવું છે. જેથી મોડું

ધાય છે. રામેશ્વરે પદ્મિ લીધા અને મનમાં વિચારવા લા-
ગ્યા, કે, ચાર આનાનું અનાજ તો હમને ચાર દીવસ ચાલ
શે. એટલે તો નોકરી મળશે. પછી કંઈ હરકત પડશે નહીં,
એમ મનમાં વિચાર કરતો, કરતો ઘેર આંચો, અને સ્ત્રીના
હાથમાં પદ્મિ આપીને બોલ્યો, હવે ઘણું કરીને મને કાલ પ
રમ નોકરી મળશે. અને ત્યાં સુધી આ ચાર આનામાં નિભા
વવું પડશે, કેમ, નિભશે કે નહીં ? શા માટે નહીં નિભે, હું
ગમે તેમ કરીને નિભાવીશ હવે જે માણસે રામેશ્વરને પૈસા
આપ્યા હતા તે માણસ નરખદામાં નાવા ગયો. ત્યાં પગ લ
પસી જવાથી કુખીને મરણ પામ્યો, આ વાત બીજે દીવસે રા
મેશ્વરે જાણી જેથી તે ઘણાજ દીલગીર થયો, અને કપાળ
ઉપર હાથ મુકીને બોલ્યો, આ નસીબજ વાંકું છે કે શું ? જે
બીચારાએ મને ઠેકાણું પાડવાનું વચન આપ્યું હતું, તેજ આ
ગળથી ચાલતો થયો, શું મારા ઉપર દૈવજ કોપ્યો છે કે શું ?
હવે તો કાંઈ બીજે પ્રયત્ન કર્યા વગર છુટકો નથી. કારણ
હવે ઘરમાં અનાજ એકજ દીવસનું છે, માટે આજથી પ્રય-
ત્ન કરવા માંડું તો ઠીક, એમ વિચાર કરીને નરખદા નદીના
કીનારા ઉપર ગયો, આ વખતે રાતના આશરે આડ વાગતા
નો સુમાર હતો અજવાળી રાત જગજગી રહી હતી. નદી ઉ
પર ઠંડી લેહર આવતી જેથી લોકો રાત્રીને વખતે નદી કી-
નારા ઉપર શેહરના લોકો હવા ખાવાને આવેલા હતા. અને
કેટલાક તો હોડીમાં બેસીને નદીમાં રહેલ કરવા નિકલી પડ્યા
હતા, તેમજ કેટલાક સ્ત્રીઓ ચંત્રીમાં સેતરંગીઓ પાથ
રી, પાના, અને બાજીઓ રમતા હતા, અને કેટલાક ગાયન
ના શોખીનો, વાજ અને ઢોલકો વગાડી, ગાયનો ગાતા બેઠ
લા હતા, રામેશ્વર પણ આ સઘળો ઠાડ જોતો જોતો કીનારે
કીનારે ચાલતો હતો, અને મનમાં વિચાર કરતો હતો કે, અ
હીંથી સહિ સહિના તાન છે, તેમાં મારી વાત કોણ સાંભળવા
નું હતું, એવામાં તે, દશબાર, શેઠીઆઓના છોકરાઓ, ઉ

ખેલા હતા ત્યાં આવી પહોંચ્યા, પેલા છોકરાઓ એક પછી
 એક નદીમાં પધસા ફેંકીને રમતા હતા તે જોઈને રામેશ્વરે બી
 ચાર્યું કે આ લોકો પધસા પાણીમાં ફેંકે છે, તો પછી મને
 થોડા પધસા આપવામાં આનાકાની કરશે નહીં, એમ ધારીને
 તે લોકો જ્યાં ઉભા હતા, ત્યાં જઈને તે લોકોને કહ્યું, બાઈ
 સાહેબો, તમે મારી એક વાત સાંભળશો, હું પ્રાણી છું, અ
 ને ઘણીજ ગરીબ અવસ્થા લોગવું છું, ઘરમાં સ્ત્રીને છોકરા
 છે, તે પણ આજે ત્રણ દીવસ થયાં ભુખ્યા છે. તમે જ્યારે
 પાણીમાં પધસા ફેંકો છો, ત્યારે મારા જેવા ગરીબ માણસ
 ને થોડા આપો તો પરમેશ્વર, તમારા ઉપર રાજ થશે, માટે
 મંદિરનાની કરીને મને કંઈ આપો રામેશ્વરની વાત સાંભળીને
 પેલા શેઠીઆઓના છોકરાઓ હસી પડ્યા, અને તેમાંથી એ
 ક બોલ્યો, હમે પધસાની રમત રમીએ છઈએ, તેમાં તારું
 શું જાય છે. હમારા પધસા છે. તેને હમારી નજરમાં આવે
 તેવો ઉધોગ કરીએ તેમાં તારા બાપની શી પુલ્લ લુટાય છે,
 બા, અહીંયાથી ચાલ્યો જા, નહીં તો માર ખાઈ બેશશે, આથી
 પણ રામેશ્વર ખરચો નહીં, અને કાલા વાલા કરીને કેવા લા
 ગ્યો કે તમારા પધસાને તમારી ધ્યાનમાં આવે તેવો ઉપાય
 કરો તેમાં મારે કંઈ બોલવાનું કારણ નથી, અને હું તમા
 રી પ.સે, કંઈ બધા પધસા માગતો પણ નથી. ફક્ત તમે સ
 ઘળા બંધે પધસા આપશો તો મારા કુટુંબનું લગ્નચાર દીવ
 સ, ગુજરાન ચાલશે, અને તમને એટલા પધસાની કરી વિશા
 ત નથી, માટે કંઈ કૃપા કરો તો સારું, રામેશ્વરની વાતથી
 પેલા સઘળાને કંટાળો આવ્યો, જેથી તે બધાએ ગુસ્સો થ
 ઇને બોલ્યા, તને એક વખત કહ્યું કે તું ચાલ્યો જા, છતાં
 હજી જતો નથી, અને હમારી રમતમાં ભંગાણુ પડાવી
 કંટાલો આપે છે, માટે તને ફરીથી કહીએ છઈએ કે જો
 તું જશે નહીં તો પછી માર ખાશે, આ સાંભળી રામેશ્વર
 મનમાં કંઈ બબડ્યો, અને વિચારવા લાગ્યો કે, શાળાઓ

અકેક હાથના છે. હમણાં અકેકે તમારો મારી બધા પધસા
 ખુચવી લઉં, પણ પાછળથી એનું પરીણામ શારુ નહીં આ
 વે, નેથી ત્યાંથી મુંગે મોઢે ચાલતો થયો અને વીચારવા લા-
 ગ્યો કે, હવે શું કરવું કે, ક્યાં જાઉં તો મને કંઈ મલે, એમ
 વીચારમાંને વીચારમાં, એ ત્રણ ગાઉં આધે નિકલી ગયો, ગા
 મમાં જઈને જુવે છે તો, લોકો ખારણાં બંધ કરીને ઊંઘી ગયા
 હતા, કારણુ આ વખતે રાત્રીના દશ વાગી ગયા હતા, નેથી
 સ્વધર્મે સુમ સામ દેખાતું હતું રૂકત એક દુકાનદારની દુકા
 નમાં દીવો બળતો હતો, અને દુકાનવાળો દીવા આગળ બે
 સીને નામું લખતો હતો, અને પાસે, થોડા રૂપીઆ, અને
 પૈસા પડેલા હતા. તે જોઈ રામેશ્વરે વીચાર કાઢ્યો કે, જો દુકા
 ન પાસે હું કંઈ માગીશતો એપણુ વાણીયા છે, નેથી પેલા
 જોના નેવોજ નવાબ દેશે, પણ એની સાથે કંઈ ચુકિત
 રીતે તો કામ થાય ખરૂં, એમ નિચારીને વાણીયાની દુકાન
 પાસે જઈ, બોલ્યો શેઠ સાહેબ, આ ગામમાં તમારા એકલાની
 દુકાન છે કે બીજી દુકાન છે, બીજી ત્રણ ચાર દુકાનો છે,
 કેમ શું કામ છે, વાણીયાએ નવાબ દીધો, હમારા સેઠને!
 મુકામ કાલે સવારે આ ગામમાં થવાનો છે, નેથી મને અગા
 ઊંચી તજવિજ કરવા, મોકલ્યો છે, કારણુ હમારા શેઠ સાથે
 પચાસ પોણોસો, માણુશ તેમજ દસ વીસ ઘોડા, ગાડીઓ,
 વિગેરે છે નેથી સીધુ મામન, જોઈશું, માટે હું તજવીજ કર-
 વા આવ્યો છું, કે ગામમાં નહિ મળતું હોય, તો આને
 જ્યાં મુકામ છે, ત્યાંથી સાથે લેતા આવીએ, વાણીયાએ વિ-
 ચાર્યું કે સો પચાસનો તગડો છે, નેથી બોલ્યો, આવો લાઈ
 ખેશો, અહીયા બધુએ મળશે, કાંઈ રીતની અડચણ પડશે
 નહીં. અને આપણી દુકાનેજ તેડી લાવજો, કારણુ બીજા,
 દુકાનદારોને ત્યાંથી સારો સોદા નહીં મળે, અને લાવ પણ
 વધારે લેશે, અને આપણે ત્યાંતો જ જોઈશું તે મળશે; વા-
 ણીયાની વાત શાંભળી રામેશ્વરે તેને કહ્યું, એતો વાત ઠીક

છે, પણ તમારા ત્યાંના અનાજનો નમુનો મને આપો, તો હું ત્યાં મારા શેઠને ખતાવું, તો પછી ત્યાંથી નહીં લેવાં અહીંયાં આવીને લઈએ, અને તમારે એકાદ માણસ મારી સાથે મોકલો. જે માલ પસન પડશે, તો તેના પૈસા આપીશું નહીંતો પાછો મોકલીશું, અને જે તમને મારા બોલવા ઉપર ભરેશો પડતો હોય તો મને આપો, વાણીયાએ વિચાર કીધો કે અત્યારી વખતે માણસ ક્યાંથી લાવવો, અને જે એને ના કહીશું, ઘરાક જશે, માટે જે બને તે પર, શામતો આપવો, નમુનામાં તે કેટલો જવાનો હતો, એમ વિચારીને રામેશ્વરને કહેયું તમારે શેનો નમુનો જોઈએ છઈ એ, ઘઉંનો લોટ, ચોખ્ખા, દાળ, ચણા, ઘી, અને ગોળ; બરા એટલી વસ્તુનો નમુના જોઈએ, રામેશ્વરે કહ્યું કેટલું કેટલું આપું, વાણીયાએ પુછ્યું, લોટ પાંચ શેર, ચોખ્ખા પાંચ શેર, દાળ બસેર, ચણા બસેર, ઘી એક સેર અને ગોળ એક સેર, એટલો નમુનો બસ છે; અને એક ચીઠીમાં તમારું નામ અને લાવ લખી આપો રામેશ્વરે વાણીયાને જવા બ દીધો, વાણીયાએ રામેશ્વરના કહેવા મુજબ સઘળું નોખી આપ્યું ને કહ્યું, લો, આ નમુના, લઈ જવ, માણસ તો અત્યારે કોઈ નથી, તમારો મને ભરેસો છે. પણ કાલે સો દો મારે ત્યાંથીજ લેજો, તમને ખુશ કરીસ, ફીકર કરસો નહીં. વાણીયાને ત્યાંથી સોદો લઈને રામેશ્વર ત્યાંથી ચાલ્યો, રાત અજવાળો હતી. એટલે રસ્તામાં ખીજી કશી અડચણ પડી નહીં પણ લગભગ અડધો રસ્તો કાપ્યા પછી તેને ચાર પાંચ ભીલતું ટોળું મળ્યું, તેણે રામેશ્વર પાસેથી સઘળું અનાજ લુટી લીધું, રામેશ્વરે ઘણાએ કાલાવાલા કર્યા. પણ તે ફાગટ ગયા, અને ભીલ લોકો અનાજ વિગેરે લઈને, ચાલતા થયા, આ વખતે રામેશ્વર મનમાં વિચારવા લાગ્યો, કે દગા, કીશીકા. શગા, નહીં, એ કેહેવત મુજબ, હું વાણીયાને ઠગીને આ સોદો લાવ્યો હતો, તે

મારી પાસેથી લીધે લોકો છીનવી ગયા, પરમેશ્વર તો હાનરાહજીવ છે, દગો કરીને મેળવેલો માલ. હું ધેર લઈ જાઉં તે ઇશ્વરને પસંદ નથી. તેથી તેણે મને આ સજા કરી પુરા કામનો બદલો વાળ્યો, પરંતુ સવારના પોહોરમાં સ્ત્રી, અને છોકરો શું ખાશે, અડધી રાત તો પુરી થઈ ગઈ, વિગેરે વીચાર કરતો કરતો તે રસ્તે ચાલતો હતો, એવામાં એક બીજી ગામ આવ્યું, રામેશ્વરને જોઈને કુતરાઓ ભસવા લાગ્યા, તેને રામેશ્વરે, પથરો મારી દુર કરાવ્યો, અને અને ગામમાં પેઠો; ગામની અંધવચમાં એક મારવાડી વાણીયાની દુકાન હતી, અને દુકાનના એક ખુણામાં જણો દીવો બળતો હતો, દુકાનદાર ખાટલો પાથરી વચમાં સુતેલો હતો અને તે ભર ઉઘમાં પડેલો હતો, આ વખતે રામેશ્વરે વિચાર્યું કે, હવે શું કરવું? દુકાનમાં જઈને ચોરી કરું તો પણ કોઈ જાણે તેમ નથી, પણ ચોરી કરવી, એ મહા નિચ કામ છે, કોઈ જોતું નથી. પણ ઇશ્વર તો જીવે છે, જવી રીતે પેલા વાણીયાને ત્યાંથી ઠગીને આણેલું અનાજ, ચોર લુટી ગયા તેવી જ રીતે વખતે ચોરી કરતાં પકડાઈ, તો માર ખાયો પડે, અને પછી આળસ જાય તે જુદી માટે ચોરી તો નહિજ કરવી, આવી રીતે રામેશ્વર વીચાર વમળમાં એ લાં ખાવા લાગ્યો, ઘડીમા મન સંઘાતે દ્રઢનિશ્ચયે કરી, દુકાનના ચોટલા ઉપર ચડે, અને વળી પાછો ઉતરી વિચાર કરે, અંતે તે એવા નિશ્ચય ઉપર આવ્યો કે, માત્ર પેટ પુરતું લેવામાં કંઈ પાપ નથી; એવો વિચાર કરી દુકાનમાં પેઠો, અને પાછો વિચારમાં પડ્યો, કે હવે, અહીંથી શું લેવું અનાજ લઉં તો વળી રસ્તામાં કોઈ લુટારા મળે તો લુટી જાય ત્યારે શું લેવું, કંઈજ લેવું નહિ, પાછા જવું, પણ કાલે ખાઈશું, શું? આવી રીતે પોતાના મનમાં ભાંગ ફાટ કરવા લાગ્યો, અંતે દુકાનમાની પેટી ઉઘાડી, અંદર રૂપીયાની એ

થળી હતી, તેમાંથી ફક્ત એક રૂપીયો લઈ પેટી બંધ કરી રસ્તે પડ્યો, રસ્તે ચાલતાં વિચારવા લાગ્યો કે, હવે તો આઠ દશ હીવસની પીડા ટળી, પણ સ્ત્રી પુછશે કે રૂપીયો ક્યાંથી લાંબ્યા, ત્યારે શો જવાબ દેવો, એ વિચારમાં રામેશ્વર પડ્યો ચાલતાં ચાલતાં, શવારનું પહોર થયું અને તે પોતાના ગામની નજીકમાં આવી પોચા, તેણે વિચાર્યું કે, ઘેર રૂપીયો લઈને જવું તેના કરતાં રૂપીયાનું અનાજ લઈ લેવું તે વધારે સાર, કારણ અનાજ ઘેર લઈ જઈશ, તો સ્ત્રી કશું પુછશે નહીં, અને પુછશે તો કેવાસે કે કોઈ માણસે, અપાંચુ, આપો મનસુખો કરીને તે ભ્રમુપુરમાં પેદા, અને એક અનાજવાળાની દુકાને જઈને રૂપીયો આપી ખોલ્યો, મને આ રૂપીયાનું અનાજ આપો, દુકાનદારે રૂપીયો હાથમાં લઈ આપ તેમ ફેરવીને રામેશ્વરને પાછો આપ્યે આ રૂપીયો નહીં આવે, બીજો રૂપીયો આપો, રામેશ્વરે પુછ્યું, કેમ એ રૂપીયો કેવો છે, એ રૂપીયો ખોટો છે નહીં આવે, દુકાનદારે કહ્યું રામેશ્વરે રૂપીયો પાછો લઈ, પોતાના કપાળ ઉપર હાથ મુકી, ત્યાંથી ચાલ્યો, આવળતે રામેશ્વરની સ્થિતિ એવી કઠંગી થઈ પડી હતી, કે તેનું વર્ણન, કરાની શક્તિ, મારી કલમમાં નથી, આખી રાત ભટકીને, માહા મેહેનત અને નેખમ વેળા ઈશ્વરના ધુનેગાર થઈ, ચોરી કરીને રૂપીયો મેળવ્યો, તે રૂપીયો પણ ખોટો પડ્યો, હાય, નસીબ, નસીબ, નસીબ, હવે ઘેર શું મોં લઈને જવું, સ્ત્રી પુછશે શું લાંબ્યા ઈશ્વરલાલ ભુખે રહતો હશે, વીગેરે વીગેરે વિચાર રામેશ્વરના મનમાં ઉભરાઈ જવા માંડ્યા, અને ત્યાંથી તે ચાલતો થયો રસ્તામાં રૂપીયાને ફેરવી ફેરવીને નેખા માંડ્યો, કે એ સાથી ખોટો છે, એવામાં એક નાણાવટીની દુકાન આવી, તે દુકાને જઈ રામેશ્વરે રૂપીયો આપ્યો, નાણાવટીએ પુછ્યું, રૂપીયો વટાવવો છે, હા, મારે એના પંચા નેઈએ છઈએ, રામેશ્વરે કહ્યું, રૂપીયો ગામડીવાળો છે મારે એના દસ આ

ના આવશે, નાણાવટીએ રામેશ્વરને જવાબ દીધો, આ સાં
 લળી રામેશ્વરને હીમ્મત આવી કે રૂપાંચો ખોટો તો નથી,
 પણ ગાબડીવાળો છે. તમારા ધરમ પ્રમાણે જે વટાવ પડે તે
 કાપીને પૈશા આપો, રામેશ્વરે નાણાવટીને કહ્યું નાણાવટી
 એ ખાર આના ગણોને રામેશ્વરના આગળ મુક્યા હો તમે
 ધરમ સોંપ્યો તો બરાબર ખાર આના લઈ જવ સવારના
 પ્હોરમાં હું બરાબરજ આપુછે રામેશ્વરે પૈશા ગણી લીધા,
 અને ત્યાંથી આદ્યો અને અનાજવાળાની દુકાને જઈ ત્યાં-
 થી દાળ, ચોખ્ખા, લોટ, વીગેરે શીયું લઈ પોતાના ઘર તરફ
 આદ્યો, ઈશ્વરલાલે આદ્યેથી રામેશ્વરને આવતો જોઈ બા,
 બાપા આંચો. કરીને દોડતો દોડતો રામેશ્વરની સામે
 આંચો અને તેને બાઝી પડ્યો રામેશ્વરે તેને ઉચકી લીધો
 અને ઘરમાં લાંચો ઘરમાં આવી પાર્વતીને સીધાંનું પોટલું
 આંચુ, ઈશ્વરલાલ પુછવા લાગ્યો. બાપા એમાં શું લાવ્યા
 બા, બાપા, કંઈ ખાવાનું લાવ્યા હોય તે મને આપ, ભાઈ
 જરા સખુર ખમ હમણાં તને ભાત રાધી આપુ છું, પાર્વ
 તીએ છોકરાને શાંત પાડ્યો એટલે ઈશ્વરલાલ રામેશ્વરની
 પાસે આવી કેવા લાગ્યો બાપા રાતે ક્યાં ગયા હતા ? મને
 તમારા વગર ગમતું નાંતું બા, બાપા, રાતે નાસી ગયા
 હતા. તેજ કે હવે માર કે વિગેરે બોલીને રામેશ્વરના વાંસા
 માં કોમળ હાથવતી મુક્કીઓ મારતો બોલતો હતો કે બા
 બાપાને બહુ માર્ચો હવે એ નહિ જાય. ભાઈ મારોએ
 નહી પાપ લાગે પગે લાગ કે, કે, માર્ક કરો પાર્વતી હસ્તાં
 હસ્તાં છોકરાને કેતી હતી. ઈશ્વરલાલે કહ્યું બાપા માર્ક
 કરો એટલે રામેશ્વરે તેને છાતી સાથે આંધીને એક બચ્ચી
 કરી થોડીવારમાં પાર્વતીએ રસોઈ તઈયાર કરી અને ત્રણે
 જણાંએ ખાધું.

પ્રકરણ ૫ મું.

પાર્વતીસની, ખટપટ, અને રામેશ્વરનું કેદમાં જવું

જમી પરવાયા પછી, રામેશ્વર, અને પાર્વતી, બંને ઘર માં બેઠાં બેઠાં, વાત કરતાં હતાં, અને ઇશ્વરલાલ પાર્વતીના બિાબામાં માંથુ ચુકી ઉંઘી ગયા હતા, ત્યારે હવે આપણે શું કરવું, મારા તો વીચારમાં આવે છે, કે આપણે આ ગામમાં નહીં રહેતાં કોઈ બીજા ઠેકાણે જઈએ, તો, કંઈ ધંધો રાજ માર હાથ લાગે, કેવલ છે કે, દશ ચોરી, અને પરદેશ બીજા તેમ પરદેશમાં જઈને ગમે તે ધંધો કરીએ, તો થઈ શકે, અને ગામમાં તો ન્યાત જાત અને સગાં બહાલાની સરમને લીધે, કશું થાય નહીં, તેમજ, આ ગામમાં કશો વેપાર ધંધો ચાલે તો નથી, જેથી નોકરી મળવી પણ કઠણ થઈ પડી છે, માટે જો તારા વિચારમાં આવતું હોય તો આપણે કોઈ બીજા ગામ જઈને રહીએ ? રામેશ્વરે પાર્વતીને પુછ્યું, તમારો તેમ વિચાર હોય તો મને કંઈ હરકત નથી, હું પણ તમારી સાથે આવવાને તઈયાર છું, પરદેશમાં તો હું પણ કંઈ કામ ધંધો કરી શકું માટે તમારો વિચાર મારો છે, પણ એક વાતની અડચણ આવશે, તેનું કેમ કરીશું. પાર્વતીએ રામેશ્વરને કહ્યું, શેની અડચણ આવશે ? રામેશ્વરે પુછ્યું, પરદેશમાં જવું, અને આપણી પાસે તો, એક પછસો પણ નથી આપણે બે જાણાં એકલાં હોઈએ તો ગમે તેમ ચલાવી લઈએ પણ સાથે નાના હોકરો જેથી, અડચણ પડે, પણ એક વાત મને યાદ આવી મારી નાકની વાલી તમે તે દીવસે દશ રૂપિયા મ-ટે ગીરો ચુકેલી છે, તે વચ્ચે નાંખશો તો દસ પંદર રૂપિયા

વધારાના આવશે, માટે તે વાલી વેચી દે, અને તેના પધ-
 સા આવશે તે લઈને આપણે બાહાર ગામ જઈએ તો આ
 પાણને અટકાવ વખતે કામ લાગે, પારવતીએ રામેશ્વરને
 કહ્યું ખરો વાત, વાલીની વાત તો હું વીશરીજ ગયો હતો;
 ચાલ તમારે હમણાં જઈને; એ કામ કરું; એમ કહીને રા
 મેશ્વર લુગડાં પહેરીને બહાર ગયો, અને જે વાણીઆને
 ત્યાં વાલી ગીરો મુકેલી હતી તેને જઈને કહ્યું અને વાલી
 વેચી તેમાંથી પેલાના દશ રૂપીયા બાબ સાથે ચુકવી આપી
 વધારાના પંદર રૂપીઆ ઘેર લાવ્યો, બીજે દીવસે સવારના પ
 હોરમાં બંને જણા બ્રહ્મપુરથી ચાલી નીકળ્યાં અને પાંચ દ
 શ દીવસ ચાલી વિનાદેપુર નામના ગામમાં આવીને રહ્યાં
 રામેશ્વરે નોકરી મેળવવાનો પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો, તેમજ પા
 ર્વતીએ પણ કોઈને ત્યાં દાસી તરીકે રહેવાની શોધ કરવા
 માંડી રામેશ્વર બ્યાં નોકરીને ગાટે જાય ત્યાં પરદેશી હોવાથી
 જામીન માગે પણ આ ગામમાં રામેશ્વરનું કોઈ ઓળખા-
 ણુ વાળુ નહીં હોવાથી જામીન મલો શક્યો નહી, જેથી તે
 ઘણું જ નિરાશ થયો. આખરે તેણે વિચાર કીધો કે, જો પોલી
 સની નોકરી કરું તો જામીનની જરૂર પડશે નહી, માટે તે
 ગામના કોટવાલ પાસે ગયો, અને પોતાની હકીકત કહી, પોલી
 સમાં નોકરી કરવાની ઈચ્છા બતાવી, પરંતુ કોટવાલે જવાબ
 દીધો કે, હાલમાં નોકરી ખાલી નથી. જેથી જગ્યા ખાલી
 પડેથી તમને રાખવામાં આવશે, જેથી ત્યાંથી પણ રામેશ્વર
 નિરાશ થઈને ઘેર આવ્યો, પાર્વતીને પણ કોઈએ દાસી ત-
 રીકે રાખી નહી, જેથી તે બંને જણાં નિરાશ થયાં, અને
 પોતાની પાસેના પઈસા ઉપર આધાર રહ્યો, પરંતુ પંદર રૂ
 પીઆને કેટલા દીવસ ચાલે? રૂપીયા ખુટી ગયા, અને લુ-
 ઝિ મરવાનો વખત નજીક આવ્યો, જેથી રામેશ્વર પાછો
 કોટવાલ પાસે ગયો ત્યારે કોટવાલે જવાબ દીધો કે જગા

તો હજી ખાલી પડી નથી પણ જો તમે એક વાત કહી
કરો તો તમને રૂપિયા ૫૦ આપું, એટલા રૂપિયા તમે
દશ મહીના નોકરી કરશો ત્યારે કમાશો, અને આવો બહુ
તો બે માસ, તમે ચેકાશો, એટલામાં રૂપિયા ૫૦ મળશે, મા
ટે જો તમારી મરજી હોય તો તમને વાત કહું, રામેશ્વરે
પ્રજ્ઞા, શી વાત છે, કોહિની ! આ ગામમાં આવે બે મહી
ના ઉપર એક શાહુકારના ઘરમાં ચોરી થઈ છે, અને ચોરના
કરો પતો લાગતો નથી, જેથી હમારો ઉપરી હમને ઘણું
જાતાવે છે. ચોરી કંઈ મોટી નથી ફક્ત બસો રૂપિયાનો મા
લ ગયો છે, તેમાં માણસો બહુમાં બહુ બે માસની સજા
કરશે, એટલો વખત સ્ત્રી છોકરાથી જુદા પડવું પડે, પણ વ-
ખતે એટલો વખત બહાર ગામ જવાથી શું નથી જુદાં પ-
ડવું પડવું, માટે જો તમારી મરજી હોયતો એ કામ મારી
પાસે છે, રામેશ્વર આ વાત સાંભળીને કંપી લીધો, તેને
આગલી ચોરીની વાત યાદ આવી, અને મન સાથે વિચાર
વા લાગ્યો, કે, એ, ચોરી કરી છે, તેની સજા ભોગવવીજ
પડશે, ત્યારે આવો બે ફાયદા થાય છે, એક તો રૂપિયા મ-
ળે છે, અને બીજું, ચોરીની સજા વહેલી મોટી પણ ભોગ
વવી પડેજ, કારણ ઈશ્વર હમેશાં, પાપની સજા પાપી
માણસને કરે છે, તે મુજબ મેં ચોરી કરી છે, તો સજા ભો
ગવ્યા વગર છુટકો નથી, આવો વિચાર કરીને, તેણે કોટવા
લની વાત કહી કરી, અને બોલ્યો. હું તમારી વાતતો ક-
હી કરું, પણ પછી તમે મને નોકરી આપશો ? શા વા-
સ્તે નહીં આપું, તમે મારું કામ કરવા તકિયાર થયા છો, તો
પછી હું તમારું કામ કેમ નહીં કરું, જરૂર તમને નોકરી
આપીશ, અને તમારું કંટુબ સુખી થાય એવો બંદોબસ્ત
કરી આપીશ, કોટવાએ રામેશ્વરને ધીરજ આપવા સારું કહ્યું
રામેશ્વરે રૂપિયા લીધા, એટલે કોટવાએ નાયકને તેની સાથે

તેને ઘેર મોકલ્યો, રામેશ્વર ઘરમાં આવી પાર્વતીને રૂપીયા આપ્યા, અને સઘળી હકીકત કહી, પાર્વતી આ વાત સાંભળી, ઘણું કલ્પાંત કરવા લાગી, અને રૂપીયા દુર ફેંકીને ખોલી પ્રાણનાથ, પછંસાને ખાતર તમે કેદ જવા તક્યાર થયા છે, અને તે હમારે ખાતર, પણ એ પછંસાને આપણે કશો ખપ નથી. પરમેશ્વરે દાંત આપ્યા છે, તો ચલેલું આપશેન તે સવારે ભુખ્યા ઢિઢે છે, પણ ભુખ્યા સુવાડતો નથી, માટે આમ વગર ગુનો કરે, ચોર બનવું, અને કપાળમાં કાતું કલંક ચોટાડવું, એ કંઈ ઠીક નથી, માટે રૂપીયા, જ્યાંથી લાવ્યા હો, ત્યાં પાછા આપીઆવો, હું તમને ભીખ ગાગીને ખવાડીશ, પણ આવું કામ કદી કરવા નહીં દઉં, પરદેશમાં, હમારું કોણ છે. તમે હમને કોને ભરેશે મુકી જશો, અરે હાથ, નીચ પછંસાને ખાતર, આવું અઘોર કરમ, કરવાનું, નથી કર્યું છતાં, કળુલ કરી કેદમાં જવું, વિગેરે કહી પારવતી ઘણું રડવા લાગી, નાયક બહાર ઉભો ઉભો સઘળી વાત સાંભળતો હતો, તેણે વિચાર્યું, સઘલી બાજુ ધુળ મલી જશે, માટે હવે તો એવું કરવું, કે, એના ઘરમાંથી મુદાનો માલ નીકલે, એમ વિચાર કરી, પોતાની સાથે એક બીજો પોલીસનો સીપાઈ હતો, તેને, પાસે ખોલાવી કાનમાં કંઈ, કહ્યું, એટલે, તે ડોકી ધુણાવી ત્યાંથી દાડતો દાડતો, ગયો, અને થોડી વારમાં પાછો આવી નાયકના હાથમાં કંઈ આપ્યું, એટલે નાયક ઘરમાં ગયો, અને પારવતીને રૂપીયા લેવાને ઘણું સમજવવા લાગ્યો પણ પારવતી એકની બે નહીં થઈ જેથી નાયક પાછો બારણે ગયો, અને જતાં જતાં પારવતી નહીં જાણે તેમ તેના ઘરના ગોખલામાં કંઈ મુકી દીધું, અને પછી રામેશ્વરને કેવા લાગ્યો, અત્યારે તો હું જાઉં, હમણાં રૂપીયા રહેવા દો, રાતે જરા તમારી સ્ત્રી શાંત થાય ત્યારે સમજાવજો, અને જો નહીંજ સમજે તો પ-

છી કાલે રૂપીયા પાછા આપી જાશે. એમ કહીને નાયક ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો; રામેશ્વરે ચારવતીને રાતે ઘણી રીતેથી સમજાવી પણ તેણે માન્યું નહીં, જેથી રામેશ્વરે પણ પોતાનો વિચાર બદલ્યો, તેણે વીચાર કીધો કે, જેના મુખને માટે હું દુઃખ વહેરી લેવાને તઈયાર થયો છું, તેને તો મારા જવાથી અત્યંત દુઃખ થાય છે, તો પછી મારે શા માટે એ કામ કરવું, સવારના પહોરમાં જઈને કોટવાલને રૂપીયા પાછા આપી દર્શા, વિગેરે વિચાર કરતાં કરતાં તે ઉંઘી ગયો,

બીજે દીવસે સવારના પહોરમાં રામેશ્વર ઉઠ્યો, અને દાતણ પાણી કરી પછી કોટવાલને ત્યાં જવાનો વિચાર કરતો હતો, એટલામાં ચાર પાંચ પોલીશના શીપાઈઓ આવિને તેના ઘરની આજુ બાજુ બેઠા, એકે આવી કહ્યું રામેશ્વરે કોનું નામ, માડું નામ, રામેશ્વરે જવાબ દીધો, લમારા ઉપર વારંદ છે, માટે તમે ઘરમાંથી બહાર નિકળો. હમારે તમારા ઘરની જડની લેવી છે. એક પોલીશના સી પાઈએ કહ્યું હુંજ હવણાં કોટવાલને ત્યાં જવું છું ને પછી વળી વારંદ કેવું, રામેશ્વરે જવાબ દીધો એટલામાં નાયક આવી પોચ્યો તેણે પેલા પોલીશના માણસને કહ્યું, ઘાત્રો એના હાથમાં હાથકડી અને માછરોટ શાહેબને ત્યાં લઈ જાઓ, હું એના ઘરની જડતી લઈ મુદા માત્ર લઈને આવું છું તુરંત રામેશ્વરના હાથમાં બેડી નાખવામાં આવી અને તેને લઈને બે પોલીસના શીપાઈઓ સાથે ગયા નાયકે પંચ કરી ઘરની જડતી લીધી તેમાંથી એક સુન્નાની કંઠી એક કડું, વિગેરે નીકળ્યું તેમજ રૂપીયા ૫૦ રોકડા પણ નીકળ્યા, તેણે સાથે લીધા, અને નાયક ત્યાંથી માછરોટ ને ત્યાં ગયો, પાર્વતી આ સઘળો બનાવ જોઈને અત્યંત ક્રોધાંત કરવા લાગી. તેને રડતી જોઈને ઈશ્વરદાસ પણ ર-

હવા લાગ્યો, આખરે પડોશીઓએ ઘણી રીતે સમજાવી, માં-
ત કરી, પાર્વતીએ પડોશીઓને સઘલી હકીકતથી વાકેફ કરી.
પરંતુ પોલીસથી ડરીને તે લોકો રામેશ્વરની મદદ ગયા
નહિ પરંતુ તે લોકોના મનમાં પાર્વતી ઉપર ઘણીજ દયા
આવી જેથી તે સઘજાઓએ મળી પાર્વતી તથા છોકરાને નિ-
રવાહ આપે એવો બંદાબસ્ત કરી આપ્યો, અને પાર્વતીને
ઘણીજ ધીરજ આપી રામેશ્વરનું કામ માલસૂત્રે ટાંચે ત્યાં
આહુત્ય; તેમાં મુદાને માલ નિકલવાથી રામેશ્વરને ત્રણ મા-
સની સજા થઈ અને રામેશ્વરને જેલમાં લઈ જવામાં આ-
વ્યો જ્યાં તે ત્રણ માસ પુગ કરી પોતાને મુકામે આંચો.

મરકણ ૬ હું.

પુનનું તોહમત, અને દશનિકાલની સજા.

રામેશ્વર કેદમાંથી આવ્યા પછી તે પોતાના કુટુંબ
નું ગુજરાન પોતાના પડોશીઓની કંપાથી જેમ તેમ કરીને
ચલાવવા લાગ્યો, પાર્વતી પણ પોતાનો ગરીબ સંસાર હોવા
થી પડોશીઓનું કામકાજ કરતી. જેથી તેને લુંગડાં વીગેરે
મળતાં, આ વખતે ઈશ્વરલાલ પાંચ વરસનો થયો હતો
જેથી તે પડોશીઓના છોકરાઓ સાથે નિશાળે જતો, અ-
ને તે છોકરો ચાલાક અને હોસીયાર હોવાથી મેતાણને પણ
પ્રીય થઈ પડ્યો હતો; વિનાદપુરમાં એક સ્ત્રીનું પુન થયાને
આજે છ મહીના થવા છતાં પુન કરનારનો પતો પોલીસ
મેગવી શકતી નહતી જેથી પોલીસ ઉપર તેના ઉપરી અ-
મલદારો તરફથી વારે વારે કપડા આવતા, એક દિવસે કેટ
વાસે એક કાગલ વાંચીને જમાદારને, તથા નાયકને કહ્યું,

હજી માણસેટ શાહેબના મનપરથી, પેલા ખુનની વાત ખસી નથી, અને હવે તો ખીજવાઈને લાગે છે, કે ખુનીનો પતો પંદર દીવસમાં નહીં મેળવશે, તો સઘલાને બતર ફેરવામાં આવશે, માટે હવે શા ઉપાય કરવો ? તેના તમે બન્ને જણાં વિચાર કરો નહીં તો આપણી ત્રણજણાની નોકરી જવાનો વખત આવી લાગ્યો છે, માટે ગમેતે ઉપાય કરી ખુનીનો પતો મેળવવો જોઈએ, અને જો ખરો ખુની નહીં મળે તો પછી આપણે આપણી કરામત વાપરી કોઈને ખડો કરો, સાક્ષી પુરાવા તઈયાર કરવાની ગોઠવણ કરવી જોઈએ કોટવાલની વાત શાંભલી જમાદાર બોલ્યો, શાહેબ તમે વાત કોહો તે ખરી છે, પણ ખુનીનો પતો મળવો કઠણ છે, માટે એને માટે તો આપ કોહો, તેમ કંઈ કરામત કરવી પડશે, હા, હા, સાહેબ એમ કર્યા વગર બીજો ઉપાય નથી. નાયકે ટાપસી પુરી; ત્યારે હવે એને માટે ગોઠવણ કરો, પુરાવામાં એક બે સાક્ષી અને એકાઠ હથીઆર, અને એક તે બાઈતો દાગીના, એટલું ખસ છે, કોટવાલે કહ્યું કેમ જમાદાર બરાબર છેકેની. હા સાહેબ, એટલું જ જોઈએ, બીજું શું, મારી પાસે એક સાક્ષી તઈયાર છે, તેને આપણે જેમ સીખવીશું તેમ કહેશે; જમાદારે જવાબ દીધો બીજો એક સાક્ષી હું તઈયાર કરી આપું પછી કંઈ છે, નાયકે કહ્યું, ત્યારે હથીયાર અને જણુશ હું આપુ છું, પણ હવે ધુનેગાર કેને ઠરાવવો, તે વાત નકી કરો, કોઈ એવો માણસ જોઈએ, કે જેની પછાડી કોઈ ફોરટમાં લડવા આવે એવો નહીં જાઈએ, કારણ જો લડવા આવે અને બચાવના પુરાવો મળ્યો તથા જય તે આપના પડે માટે માણસ બરાબર ચોકસા ચોધી કાઢવો ? કોટવાલે બન્ને જણને કહ્યું પેલા માણસને ધુનેગાર કરી એ તો કેમ વાર, તમે આજણ્યો કે શાહેબ, નાયકે પુછ્યું.

કેટલાં, પુછ્યું, કયો વાર. કેમ તમે પેલા કામમાં પચાસ રૂપીયા આપ્યા હતા, ને તે માણસ પોલીસમાં નોકરી શોધવા આવ્યો હતો, તે, જાળખ્યો કે નહી, નાચેકે કહ્યું. હા હા જાળખ્યો, પેલો બ્રાહ્મણ, રામેશ્વર, તેજકેની. કેટલાં કહ્યું, તેજ, તેજ, નાચેકે જવાબ દીધો, પણ તેતો બીચારો બહુ ગરીબ છે, તેની બધરી છોકરો રવડી જશે, બીજો કોઈ બદમાસ હોય તેને લાવોની, કેટલાં દયા બતાવી સાહેબ, બીજો તો ક્યાંથી લાવીયે, આજ ઠીક છે, આપણા ઉપર આવી પડી છે. ત્યાં દયા બતાવવાથી કશું વળવાનું નથી એતો જે આવ્યો તે ખરો, આપણે એ કામમાં, બહુ જણાને પકડયા છે, અને પછી પાણુ સારા પેદા કર્યા છે, માટે હવે ગમે તે લાકડે માંકડું વળગાડીને, માછરોટ સાહેબની ખાત્રી કરી આપવી, કે આટલું મોડું પશુ પોલીસે કામ કર્યું અરજી માદરે પોતાના વિચાર જણાવ્યા, અને આખરે ત્રણે જણા એક મત થયા, અને સાક્ષી વીગે રેની ગોઠવાણુ કરી. રામેશ્વરના છાપરામાંથી એક મોટી છરી તથા ઘરમાંથી સ્ત્રીના ગળામાં પહેરવાની સુન્નાની હાસડી જ હતી લઇને કાઢયા, અને રામેશ્વરને પકડ્યો, રામેશ્વરને આ વખતે પોતે વાણીયા સાથે ડગાઈ કરીને સીધું લેવાનું યાદ આવ્યું તેથી તે મનમાં વિચારવા લાગ્યો, કે, પ્રથમની કે દ્વિતીય કરવા બદલની, અને આ વલી નવી આકૃત તે ડગાઈની એમ વિચારતો હતો. હજી લગાણુ રામેશ્વર એમ નહોતો જાણતો, કે ખુન કરવાના મોટા ગુના બદલ પકડવામાં આવ્યો છે. પાર્વતી આ એકાએક વલી બીજો બનાવ જાણીને એકદમ ચોકી ઉઠી અને કશું પણ બોલી શકી નહી અને રડવા લાગી, થોડીવારમાં રામેશ્વરે, જાણ્યું કે મારા ઉપર ખુન કરવાનું તોહમત મુઠવામાં આવ્યું છે, ત્યારે તે ગણાયો, તેની બોલવાની શક્તિ મંદ પડી ગઈ, એકદમ તે,

બેઠા હતા ત્યાં પડી ગયા, નાડી ચાલતી ઝટકી ગઈ, આંખ લાલચોળ નેવી થઈ ગઈ, અને છેક બેભાન અવસ્થામાં આવી પડ્યો, આ જોઈને પોલીસનો નાયક ગભરાયો; પણ સાંતી પકડી રામેશ્વરના માથા ઉપર થંકુ પાણી છંટાવ્યું, ઘેડીવારમાં રામેશ્વર શાંત થયો, ઝેટલે નાયકે કહ્યું, ગભરાશો નહીં, માત્ર તમને શક ઉપરથી પકડ્યા છે માટે છુટી જસો, એમ કહી રામેશ્વરના હાથમાં હાથકડી નાંખી, લઈ ગયા, પાર્વતી પત્નીની પાછળ રડતી કુટતી છાતીમાં અને માથામાં ઘુળ ઘાલતી ગાંડા નેવી પાછળ દોડી પણ પોલીસે તેને પકડીને બાબુ પર ઉભી રાખી આ વખતે રામેશ્વરની આંખમાંથી પણ ચોધાર આંસુ વહ્યાં જતા હતાં, કારણ તે સમજતો હતો ખુન કરવાનો ગુન્હો મોટામાં મોટો છે અને તે તોહમત બદલ મને પોલીસે પકડ્યો છે. માટે પોલીસ, મારા ઉપર જોટો પુરાવો ઉભો કરી મને ગુનેગાર ઠેરવશે, નથી ફ્રાંસીએ જવું પડશે, અને સ્ત્રી છોકરાંનું મ્હોડું હવે ફરીથી જીવાનો વખત આવનાર નથી, નથી તે અત્યંત રડતો હતો, પારવતીની નજર આગળથી રામેશ્વરને લઈ ગયા, પછી તે સાંત થઈ અને ઈશ્વરલાલને ખોળામાં લઈ ધીરે ધીરે, રડતી માંને રડતી જોઈને ઈશ્વરલાલ પણ બહુ રડવા લાગ્યો, આખરે પડોશીઓએ આવીને પારવતીને સમજાવી, અને કહ્યું કે તું કાલે સવારે માલસેટની ઠોરમાં જઈને તારા ઘણીના બચાવમાં માલસેટ સાહેબને અરજી આપજે અને તમારી ખરી હકીકત, બહાર કરજે, નથી પોલીસનું પોકળ કુટી જશે, અને તારા ઘણી છુટીને ઘેર આવશે, આ હકીકતથી પારવતીને હીમ્મત આવી.

રામેશ્વરને તે દીવશે, કાચી જેલમાં રાખ્યો, અને બીજે દીવસે માલસેટની ઠોરમાં કોટવાલ, જમાદાર, નાયક

વિગેરે હાજર થયા, રામેશ્વરને કોરટમાં ઉભો કરવામાં આવ્યો.

માલસેટ—તમારું નામ શું,

રામેશ્વર—મારું નામ રામેશ્વર,

માલસેટ—તમે કયાંના રહેવાસી છો ?

રામેશ્વર—બ્રમુપુરના,

માલસેટ—આ ગામમાં કેટલા દીવસ થયા રહો છો ?

રામેશ્વર—ચાર મહીના થયા;

માલસેટ—તમે આગળ ચોરીના કામમાં કેટ ગયાતા કેમ ?

રામેશ્વર—હા સાહેબ, કેટ ગયો તો, પણ તે ચોરી કર્યો વગર.

માલસેટ—કેમ, તમારા ઉપર ચોરીનું તોહમત સાબીત થયું તું કેની,

રામેશ્વર—આ ઠેકાણે રામેશ્વરે, પોતાની ખરી હકીકત માલસેટને જણાવી, તે માલસેટ લખી લીધી.

માલસેટ—તમે આ ખુન કર્યું છે ?

રામેશ્વર—ના સાહેબ.

માલસેટ—મમારા ઉપર પ્રવાર થશે તો ?

રામેશ્વર—તે સાહેબ, પોલીસની ખટપટ બીજી કંઈ નહીં, ખરી રીતે હું નિરદોશ છું, તે જાણવા વાળો ફક્ત એક ઈશ્વર શીવાય બીજી કોઈ નથી,

માલસેટ—કોટવાલ તમારો પુરાવો રજુ કરે ?

કોટવાલ—આ કામમાં હમારી તરફના બે સાક્ષી છે. તથા આ રામેશ્વરના છાપરામાંથી છરો, તથા ઘરમાંથી, મુન્નાની હાથકી નિકળ્યા છે. તે આ રજુ કરું છું,

માલસેટ—સાક્ષીને બોલાવો જાઉં;

કોટવાલ—આ રહ્યો સાક્ષી,

માલસેટ—તારું નામ શું, અને શી જાત છે,

૧ લો સાક્ષી—મારૂં નામ, ગકુર, અને જાતે મુસલમાન છું;

માણસેટ—તું આ ખુન કરનારને ઓળખે છે.

સાક્ષી—ના સાહેબ, મને તો, નાયક સાહેબે ઓળખાવ્યા હતા, કે આ માણસ ખુન કરનાર છે;

માણસેટ—ત્યારે આ ખુનના કામમાં તું શું જાણે છે ?

સાક્ષી—આ માણસે ખુન કર્યું એમ હું જાણુ છું ખીજી કશું જાણતો નથી;

માણસેટ—(કોટવાલને) આવાજ સાક્ષી છે કે, બીજા સાક્ષી રજુ કરે જોઉં,

માણસેટ—તારૂં નામ શું, અને શી જાત છે ?

૨જો સાક્ષી—મારૂં નામ, રહીમ, અને જાતનો મુસલમાન;

માણસેટ—આ ખુન કરનારને ઓળખે છે,

સાક્ષી—હા સાહેબ, એને વરસ દોવસ થયા ઓળખું છું,

માણસેટ—ખુનના સંબંધમાં શું જાણે છે, બોલ;

સાક્ષી—સાહેબ, એણે તે સ્ત્રી ને છરાવતી મારી ગળામાંથી હાથડી કાઢી લીધી તે મેં નજરે જોયું.

માણસેટ—તે હાથડી સોનાની હતી કે રૂપાની.

સાક્ષી—સોનાની સાહેબ, આ તમારો પાસે પડેલી છે તેજ હાથડીને તેજ છરો, સાહેબ,

માણસેટ—આ છરો તે અગાઉ કોઈવાર જોયેલો ખરો ?

સાક્ષી—હા સાહેબ, એ છરો મેં ઘણું કરીને સાહેબ, એ છરો, મેં નાયક પાસે જોયેલો, અરે નાના આ ઉભો છે, તેની પાસે જોયેલો.

માણસેટ—સ.એસાયુ બોલ, નહીં તો કેદમાં જવું પડશે

સાક્ષી—સાહેબ, બરાબર, યાદ નથી.

માણસેટ—કોટવાલ, તમે આમ આવો, તમે આ ખુનીને ક્યાંથી પકડ્યો, અને એના હાથમાં છરો છે. અને એના ધરમાં

હાસડી છે, એવી બાલમો તમને કે.એ. આપી.

કોટવાલ—સાહેબ જમાદારે આપી.

માલસેટ—આવો જમાદાર, તમે શાથી જાણ્યું કે એના છા-
પરામાં છવો છે.

જમાદાર—મને તો સાહેબ નાગેકે કહ્યું.

માલસેટ—નાયક, તમે શી રીતે જાણ્યું તે કહો ?

નાયક—મને એક ખાતમીદારે ખબર કરી;

માલસેટ—તેનું નામ શું ?

નાયક—તે તો હું નથી જાણતો સાહેબ,

માલસેટ—વાર તે ખાતમીદારને કાલે રજુ કરજો.

નાયક—બહુસાર સાહેબ ?

બીજે દીવસે કચેરી ખેસતાંજ રામેશ્વરવાળુ કામ ની-
કલ્યુ, માલસેટે, કોટવાલને પુછ્યું, નાયક કયાં છે ? હાજ-
ર છે સાહેબ, ખોલાવુ ? માલસેટ—હા ખોલાવો.

નાયક— (સલામ કરીને ઉભો.) સાહેબ, હું હાજર
થયો છું.

માલસેટ—તમારા ખાતમીદારને, રજુ કરો,

ખાતમીદાર—સાહેબ હું હાજર છું,

માલસેટ—તમે આ રામેશ્વરને ઓળખો કે ?

ખાતમીદાર—હા. સાહેબ ઓળખું છું.

માલસેટ—તમે કેમ જાણ્યું કે એ માણસે ખુન કર્યું છે ?

ખાતમીદાર—સાહેબ, મેં એને ખુન કરતાં જોયો હતો.

માલસેટ—એણે શાવતી ખુન કર્યું હતું ?

ખાતમીદાર—તરવાર વતી સાહેબ,

માલસેટ—ત્યારે તમે તે વખતે, કેમ જાહેર નહિ કર્યું.

ખાતમીદાર—સાહેબ, મેં જાણ્યું હું જાહેર કરીશ તો
મારે માથે આવશે. તેથી જાહેર નહીં કર્યું.

માણસતરેટ—ત્યારે તમે પણ એ કામમાં શામેલ છો એમ તમારાજ કહેવા ઉપરથી માલમ પડે છે, કારણ તમે જ્યાં રે ખુન કરતાં નજરે જાય, અને જાહેર નહીં ક્યું માટે તમે પણ ધુનેગાર છો.

બાતમીદાર—શાહેબ, ખરૂં પુછોછો ત્યારે કહું છું કે હું એ કામમાં કશું જાણતો નથી. મને તો નાપકે ઉભાં કરચો છે.

માણસતરેટ—આ કેસ હવે પુરો થયો છે, માટે બચાવ તરફનો પુરાવો હાથે તે રજુ કરો.

રામેશ્વર—શાહેબ, મેંતો આપને પ્રથમથીજ સઘલી હકીગત જાણાવી દીધી છે, એ સીવાય મારી પાસે બીજો પુરાવો નથી ?

પાર્વતી—કોરટમાં રજુ થઈને, શાહેબ મારે મારા ધણીનાં સંબંધમાં કેવાનું છે, જે આપ શાંભળી શો પછી આપને ચોખ્ખા લાગે તેવો ઇનશાફ આપજો.

માણસતરેટ—તારે જે હકીગત કહેવી હોય તે સુખેથી કહે, એટલે પાર્વતીએ પોતાનો સઘલો ઇતીહાસ જાહેર કર્યો. જે સાંભલી માણસતરેટ વિચાર કરવા લાગ્યો કે, ખરૂં જોતા, આ માણસ ધુનો કરનાર નથી, પરંતુ પોલીસ બનાવટ કરીને લાવી છે, પણ એના ઘરમાંથી જાણસ તથા છરો પંચની રૂબરૂ પકડવામાં આવ્યો છે, જેથી સખ પડતી બાબત છે.

રામેશ્વર—શાહેબ, મારી સ્ત્રીએ જે હકીગત રજુ કરી છે. તે બરાબર છે, હવે એ કરતાં મારી પાસે વધારે પુરાવો નથી.

માણસતરેટ—ઠીક છે, એ બાબત હું ધ્યાનમાં રાખીશ. એમ કહી તેણે લંબાણ જનમેન્ટ લખી કાઢ્યું, અને તે-

માં જણાવ્યું કે, ખરુ જોતાં આ માણસ ધુનેગાર નથી. એવું આણુ બાણુની હકીમત તપાસતા માત્રમ પટે છે, આ કામમાં પોલીસે કેટલીક ખટપટ કરી આ માણસને પકડ્યો હોય એમ દખાય છે, કારણ પોલીસ તરફના સાક્ષીઓમાં થી ફક્ત એકજ સાક્ષી ટક્યો છે, બાકીના બે સાક્ષીઓ ખુદલુ કહી ગયા છે. કે હમને પોલીસે શીખવ્યા હતા માટે આ ધુનેવારને માટે પુરતો સખ રહે છે, કે એ ખરો ગુનેગાર નથી, જ્યો ધુનેગારને સખનો લાલ આપી ફક્ત પંદર વર્ષ કાળા પાણીની સજા કરવામાં આવે છે,

માણસતરેટનું જજમેન્ટ શાંભલી રામેશ્વર કંપી ઉઠ્યો. તેની આંખ લાલચોળ થઈ ગઈ, તે દાંત પીશીને બાઢ્યો, થું, આ રાજમાં આવોજ ઈનશાફ થાય છે? કે, પાર્વતી પોતાના ઘણીને સજા થયેલી સાંભળી ઘણુંજ કલપાંત કરવા લાગી, પણ તેજ વખતે તેને ત્યાંથી દુર કરવામાં આવી, અને રામેશ્વરને જેલમાં લઈ ગયા, અને બીજે દિવસે રામેશ્વરને, કાળા પાણીએ, મોકલાવી દીધો, પાર્વતી એ મુકામપર આવી પોતાના પાડોસીઓને હકીમત કહી જેથી તેઓ શઘલા ફલગીર થયા, અને પાર્વતી તથા ઇન્દુરલાલ ઉપર અત્યંત દયા ખાવા લાગ્યા અને તેઓના ગુજરાનનો બધોબસ કરી આપ્યો.

પ્રકરણ ૭ મું.

પાર્વતિની માંદગી.

રામેશ્વર કેદ ગયા પછી પાર્વતિનું શરીર છેક નબળું પડી ગયું હતું, કારણ તે હમેશાં રામેશ્વરને સંભારીને રડયાં કરતી હતી, જ્યો તેને જીર્ણવરનો બાધી વળગ્યો,

નથી તમી સકતી હેક મંદ પડી ગઈ, શકતી આછી થઈ,
 ખાલાતું બંધ પડ્યું, અને આખરે, ખાટના વશ થઈને પ-
 ડી, આડોસી, પાડોસીઓએ, ઘરની છાલો પાળો દવા કરો પણ
 તેનાથી પાર્વતીને શાર થયું નહી, અને માંદગી ધીરે ધીરે
 વધવા માંડી, પથારીમાંથી ઉડાતું બંધ થયું સ્વાશ ઉપડી આ
 વ્યો. ખાલાતું બંધ થયું; આ બનાવ જોઈને પડોશીઓ! અ-
 ભરાયા, તેઓએ પાર્વતીની આશા છોડી પરંતુ તેઓએ વિ-
 ચાર કીધો કે, ડાક્ટરને લાવવો જોઈએ, એમ વિચારી ગા-
 મમાંથી એક હોસીયાર ડાક્ટરને ખોલાવ્યો, ડાક્ટરે આવી
 ને પાર્વતીને તપાસી, અને જોલ્યો, હજી કંઈ હરકત જેવું
 નથી. હું દવા આપુ છું તે અને ખવડાવજો એટલે શાર
 થશે ડાક્ટરના કેવાથી પાર્વતીના પડોશીઓને હીમ્મત આ-
 વી અને તે ખુશ થયા, અને ડાક્ટરને, પાર્વતીના દુઃખની હ-
 કીગત કહી નથી ડાક્ટરને પણ દવા આવી, અને તે જો-
 લ્યો, હું દવાના પેશા લીધા સીવાય એની દવા કરીશ, અ-
 ને દીવસમાં એવાર આવીને તપાસી જઈશ, તમે બધા જાણ
 રે પરમાર્થને માટે મેહેનત કરો છો, ત્યારે હું પણ એટલો
 ધરમ લઈશ ? ડાક્ટરનું આ જોલવું સાંભળી પાર્વતીના એ-
 ક પડોશીએ ઈશ્વરલાલને પાસે ખોલાવ્યો, અને ડાક્ટરને ક-
 હ્યું, શાહિબ, આ છોકરો એ બાઈનો છે, જો એ બાઈને
 કંઈ થાય, તો આ છોકરો બીચારો રવડી મરે, માટે એ છે
 કરા સાચું જોઈને હુમને સમજાને બહુજ દવા આવે છે, તે
 મજ એ બાઈ પણ ઘણીજ મેહેનતુ અને સ્વભાવે શાંત છે,
 આજ પાંચ છ વર્ષ થયાં એ અહીંમાં રહે છે, પણ કોઈ દી-
 વસ પણ મોટલામાં કોઈની સાથે એને લડાઈ થઈ નથી,
 અને બધા એના વખાણુ કરે છે, વિગેરે હકીગત ડાક્ટરને
 કહી, આ વખતે ઈશ્વરલાલ એક બાજુએ ઉભો રહીને ર-
 ડયા કરતો હતો, તેને ડાક્ટરે કહ્યું, ભાઈ રડ નહીં, તારી

માને શારૂ થશે, કંઈ ફીકર કરીશ નહીં, ડાકટરના હીમ્મત લેરેલા વાક્ય સાંભળી, ઇશ્વરલાલ રડતો ખંધ થયો, અને બોલ્યો, મારી માને શારૂ થસે ? હા જરૂર સારૂ થસે ? ડાકટરે કહ્યું તું જરા પણ ફીકર કરીશ નહીં. ચાલ તુ મારી સાથે મારે ઘેર આવ, હું તને દવા આપુ તે તારી માને પાળે એમ કહી ઇશ્વરલાલને સાથે તેડીને ડાકટરે ચાલવા માંડ્યું પાર્વતીના પડોસીએ ડાકટરને ફી આપવા માંડી પણ તેણે લીધી નહીં અને બોલ્યો મેં તમને પ્રથમથી કહ્યું છે કે, આ કામમાં મારે પડશા લેવા નથી, માટે રહેવાદો, જે લમારી ધ્યાનમાં આવે તો પૈશામાંથી બાંધને સારૂ કંઈ મેલો મંગાવો, એટલું કહીને ડાકટર તથા ઇશ્વરલાલ બન્ને ડાકટરને ઘેર જવા નિકળ્યા, રસ્તામાં ડાકટરે ઇશ્વરલાલને પુછ્યું તું નિશાળે જાય છે કે ? હા શાહેબ, નિશાળે જઈ હું ઇશ્વરલાલે જવાળ દીધો.

ડાકટર—નિશાળમાં કંઈ ચોપડી ભજી છે ?

ઇશ્વરલાલ—અંગરેજ બીજી ચોપડી શીખુ છું.

ડાકટર—તારી ઉમર કેટલા વર્ષની છે, તે તુ જાણે છે ?

ઇશ્વરલાલ—મારી ઉમર અગીયાર વરસની થઈ એમ મારી મા કેતી હતી,

ડાકટર—ત્યારે તમે શી ન્યાત છો ?

ઇશ્વરલાલ—પ્રાણભૂ છઈએ શાહેબ.

ડાકટર—ઠીક,

એટલામાં ડાકટરનું ઘર આવ્યું, ત્યાંથી ડાકટરે દવા આપી તે લઈ ઇશ્વરલાલ ઘેર આવ્યો, અને દવામાંથી એક ભાગ, પારવતીને પાચો, થોડીવાર થઈ એટલે પારવતીને લાવ હિતરી ગયો, સુઈ આવી, એટલે તે ઇશ્વરલાલ તરફ જોઈને બોલી, ભાઈ ઇશ્વર, મારે ખાવું છે, માટે

જે કંઈ હોય તો મને આપ, અને જે નહીં હોય તો પે-
લી પેઢીમાં જે રૂપાંખા મેં મુકેલા છે, તેલે અને મારે
સારૂં કંઈ ખાવાનું લઈ આવ, બા. તારે શું ખાવું છે,
આ બધો મેવો તથા દુધ છે, તું કેં તે તને આપુ, મે-
વો ક્યાંથી લાવ્યો, લાઈ, પાર્વતીએ હજવે સારૂં પુછ્યું,
આપણું પડોશીઓએ મંગાવ્યો છે, અને તેમણે ડાકટરને
પણુ બોલાવ્યા હતા, તેણે આ દવા આપી છે, તેમાંથી એ
ક ભાગ પાચો એટલે તને જરા સારૂં લાગે છે, હવે બીજો
ભાગ પીવાનો વખત થયો છે, તે પીને પછી જરા મેવો
ખા, ઇશ્વરલાલે કહ્યું, અને દવા શીશીમાંથી કાઢીને પાઈ
તથા સોડે બેસીને મેવો છોલીને ખવાડવા લાવ્યો, બા, હવે
તને કેમ છે, ઇશ્વરલાલે પુછ્યું, મને હવે સારૂં છે, મા તું
ગભરાઈશ નહીં, મને તો સારૂં થયે, પાર્વતીએ જવાબ દી-
ધો, એટલામાં ડાકટર પાછો આવ્યો, એટલે ઇશ્વરલાલે
વહેલું વહેલું બીજાનું પાથરો ડાકટરને બેસાડ્યા, ડાકટરે
પાર્વતીને પુછ્યું, કેમ છે, હવે, ત.વ, ઉતર્યો કેની;

પાર્વ—હા તાવતો ઉતરી ગયો, અને ખાવાની રચી
થાય છે, જરા મેવો ખાયો છે.

ડાકટર—ઠીક થયું, બીજું કંઈ ખાવાની રચી છે.

પાર્વતી—બીજું તો શું સારૂં થાય તો હાજલાત રાંધું
અને તે ખાઉં, એવું થયા કરે છે. છોકરાને કંઈ આવડે,
એજ બીચારો, જે ત્રણ દીવસ થયા ધાણા મમરા ફાંકીને
રહે છે, શું કરીયે, ઇશ્વરની જેવી મરણ. આ વાત કરતાં
કરતાં પાર્વતીની આંખમાં પાણી આવ્યાં.

ડાકટર—કોઈ રીતે ગભરાશો નહિ હું પણ પ્રાણીયું છું
મારે ત્યાંથી તમને સારૂં થાય ત્યાં મુઘી દરરોજ ખાવાનું
આપી જશે, અને ઇશ્વર હમણાં મારે ત્યાં જશે.

પાર્વતી—ડાક્ટર શાહેબ, તમે મને છવતકાન આપ્યું છે, તમારા ગુણનો બદલો હવે મરીબ માણસ શી રીતે વાલી શકવાના હતાં.

ડાક્ટર—કંઈ ફીકર નહીં એમ કહીને મજવામાંથી શીશી કાઢીને, આપી ને કહ્યું, હો આ દવા રાતરે પીજો. અને સવારે હું પાછો આવીશ અત્યારે ઈશ્વરલાલને મારી સાથે તેડી જાઉં છું, તે ખાઈને પાછો આવશે, અને તમારે શાર લેતો આવશે તે ખાજો.

પાર્વતી—જેવી તમારી મરજી, તમારા મોડા આગળ હું કયું બોલી શકતી નથી, તમને હું મારા ધરમનાં ભાઈ તરીકે ગણું છું.

ડાક્ટર—કોઈ રીતથી તમારે મભરાવું નહીં, તમને જરા સાર થશે, એટલે હું મારે ઘર તેડી જઈશ, ડાક્ટરને આંચો બણી આજી બાજીના પડોસીઓ પણ ધરમાં આંચો હતા, અને પાર્વતીની તબીયત સુધરેલી જોઈ તેઓ ડાક્ટરનાં વખાણુ કરવા લાગ્યા, અને ડાક્ટરની પાર્વતી ઉપર મહેરબાની જોઈને ઘણાંજ ખુશી થયા, ડાક્ટર ઘર જતી વખતે ઈશ્વરલાલને સાથે તેડી ગયા. અને પોતાની સાથે જમાડયો, અને તેની માને શાર ખાવાનું આપવાને, પોતાની જીને કહ્યું, ડાક્ટરની સ્ત્રી પણ સારા સ્વભાવની અને દયાળુ હતી જોઈ તેણે ડાક્ટરને કહ્યું, જો તમે રજા આપો, તો હુંજ ખાવાનું લઈને આ છોકરા સાથે જાઉં અને એની માને ખવાડીઆણું ડાક્ટરે કહ્યું, ભલે ઘણી ખુશીથી જાઓ, એની મા પણ ખીચારી બહુ ભજા સ્વભાવની છે, તારા જવાણી તેને વધારે હીમ્મત આવશે, માટે જવાને કોઈ રીતની અડચણ નથી જોઈ ડાક્ટરની સ્ત્રી ઈશ્વરલાલ સાથે ખાવાનું લઈને ગઈ, પાર્વતીને દવાનો ખીજો ભાગ પીધા પછી સારી હોશીયારી

આવેલી હતી, જેથી તે પધારામાં બેઠી હતી, અને તેની પાસે પડોસમાંની બે ત્રણ સ્ત્રીઓ બેસીને વાતો કરતી હતી તેણે આવેથી ઈશ્વરલાલને તથા ડાક્ટરની સ્ત્રીને આવતી નોંધ તે બોલીઓ, હો તમારો ખખર લેવા તો ડાક્ટર શાહેજ ની વહુ પણ આવ્યા, એટલામાં ઈશ્વરલાલ તથા ડાક્ટર ની સ્ત્રી બન્ને ઘરમાં પેડાં પાર્વતીએ ઈશ્વરલાલને કપડો દેતાં કહ્યું, ભાઈ તારાથી નહીં લવાયું, કે ખીચારાને ફરો ખવાડ્યો, ઈશ્વરલાલ કશું બોલ્યો નહીં, પણ ડાક્ટરની સ્ત્રીએ કહ્યું, એમાં એ ખીચારાનો વાંક નથી, હું મારી મેજેજ તમારી ખખર લેવા આવી છું, હો, તમે જરા આ ઉના, ઉના, દાખલાત ખાઇલો, એટલે તમારું મોં જરા સ્વાદ થશે, અને શકિલ આવશે ડાક્ટરની સ્ત્રીએ પાર્વતીને કહ્યું, પણ તમે અત્યારે શું કરવા તસ્દી લીધી, એતો ઈશ્વરલાલ લાવતે, પાર્વતીએ કહ્યું, કંઈ નહીં એમાં શું તમારે કોઈ રીતે મનમાં ગભરાયું નહીં, તમને જે ખાવાનું મન થાય તે કેંજો, હું કરી લાવીશ; ડાક્ટરની સ્ત્રીએ, પાર્વતીને હિમ્મત આપીને કહ્યું, બેન હતો ગરીબ માણસ છું, મારા કુખનો કશો પાર નથી, ફક્ત આ છોકરાને નોંધને છવું છું, વીગેરે પાર્વતીએ, પોતાના દુઃખની તમામ હકીગત પ્રથમથી કહી જે સાંભળીને ડાક્ટરની સ્ત્રીની આંખમાં આસુ આંચા, અને તે બોલી હશે, જે બનવા કાળ છે, તે બને છે, પંદર વરસ કાલે વહી જશે, અને છોકરો મોટો થઈ આવશે, એટલે તમને હરકત નહીં પડે, એવી રીતે કહીને પાર્વતીને હિમ્મત આપી. અને ખાવા બેસાડી. પાર્વતીએ થોડું ખાધું ત્યાર પછી ડાક્ટરની સ્ત્રી તેને ઘેર ગઈ, અને પાર્વતી તથા ઈશ્વરલાલ રાત પડવાથી બારણાં બંધ કરીને સુતાં, સવારના પહોરમાં ઈશ્વરલાલ ઉઠીને વાંચવા બેઠો, એટલે ડાક્ટર શાહેજ આવ્યા ઘરમાં જઈ પાર્વતીને ઉઠાવી ઈશ્વરલાલ બોલ્યો, બા, ઉઠ,

ડાક્ટર શાહેબ આંચા, એટલે પારવતી ઉઠીને બેઠી, ડાક્ટરે આવોને નાક તપાસી, અને પુછ્યું કેમ છે, રાતે ઉંઘ આવી હતી કે નહી, પારવતીએ કહ્યું હા ઉંઘ સારી રીતે આવી હતી, હવે બીજી કશું દરદ મને જણાતું નથી. પણ શક્તી નથી. તે આવવી જોઈએ એટલે પછી કશી અડચણ નથી. હવે આજે શક્તિની દવા આપુ છું; ડાક્ટરે કહ્યું, ચાલ ઈશ્વરલાલ દવા આપુ તે લઈજા, ઈશ્વરલાલે લુગડાં પહેર્યાં, અને ડાક્ટરની સાથે જઈ દવા લઈ આવી પારવતીને પાઈ, પારવતી દીન પરદીન સારી થવા લાગી, હવે થોડું થોડું ઘરનું કામ કરવા લાગી અને બીજા આઠ દસ દીવસમાં બીજા કુલ શારી થઈ, જેથી તે દરરોજ ડાક્ટરને ઘેર તેની સ્ત્રી પાસે જતી અને તેનું કામ કાજ કરતી, ડાક્ટરની ઉમ્મર લગભગ પચાસ ઉપરની થવા આવી હતી. તેમજ તેની સ્ત્રીની ઉમ્મર પણ ચાલીશ પીસતલીશની થઈ હતી, અને છોકરું કંઈ થયું નહોતું, તેમજ હવે છોકરું થવાની આશા પણ નહોતી, ડાક્ટરની ધંધામાં તેણે ગામમાં આવ્યું તેમજ પૈસા શારે મેળવ્યા હતા. સગુંહાલું કે, ન્યાત તે ગામમાં હતાં નહી, પોતે જ તે બ્રાહ્મણ હતા. જેથી ડાક્ટરનો તથા તેની સ્ત્રીનો વિચાર ઈશ્વરલાલને પોતાને ત્યાં રાખી તેને ડાક્ટરી ધંધો શોખવવા ના હતો, અને પારવતીને પણ પોતાને ત્યાંજ રાખવો. એવો બન્ને જણાંએ વિચાર નકી કરી, પારવતીને તે હકીગત કહી જે તેણે કબુલ કરી અને મા દીકરો બન્ને ડાક્ટરને ત્યાં રહેવા લાગ્યા, પારવતીના સારા સ્વભાવને લીધે ડાક્ટરની સ્ત્રી તેને દીન પ્રતીદીન વધારે ને વધારે ચાહવા લાગી. અને ઈશ્વરલાલ હાંસીયાર છોકરો હોવાથી તેણે પોતાનો અભ્યાસ, થોડા વખતમાં પુરો કર્યો, ડાક્ટરે પણ ઘેર માસ્તર રાખી તેને

સારૂ મીક્ષણુ આપ્યું, અને ત્યાર પછી તેને પોતાના ડાક્ટરી ધંધામાં પાવરધા કરવા માંડ્યો, ગામમાં સઘળાઓ પારવતીને ડાક્ટરની બેન તરીકે તથા ઇશ્વરલાલને ડાક્ટરના ભાણેજ તરીકે ઓળખવા લાગ્યા.

ખરકણ ૮ મું.

ડાક્ટરનો વારસો,

ઇશ્વરલાલની ઉમ્મર વીસ વરસની થવા આવી હતી, અને ડાક્ટરી ધંધામાં સંપુરણતા મેળવી. પોતે પણ તેજ ધંધો કરતો હતો. ડાક્ટરની ઘરાકી પુષ્ટળ હતી. એટલે ઇશ્વરલાલનો ધંધો સારી રીતે ચાલતો હતો, ઇશ્વરલાલને રાખ્યાપછી ડાક્ટર થોડાજ વરસમાં મરણ પામ્યો હતો, અને તેણે મરતી વખતે પોતાની સઘળી મીલકતનો વારસ ઇશ્વરલાલને કર્યો હતો, તેમજ ડાક્ટરે પોતાની હૈયાતીમાં ઇશ્વરલાલને, પાસેના એક ગામમાં પરણાવ્યો હતો, કન્યાપણ મોટી હોવાથી ડાક્ટરનાં છતાંજ ઘરમાં આવીને રહી હતી, ડાક્ટરના મરણ બાદ તેની સઘળી કૃયા ઇશ્વરલાલે કરી હતી, આ વખતે ડાક્ટરની સ્ત્રી હૈયાત હતી, પણ ડાક્ટરના મરણ બાદ થોડા માસ પછી તેને ક્ષયના રોગ લાગુ પડ્યો, અને આખરે તેમાં તે પણ મરણ પામી, તેની ઉતર કૃયા વિજેરે પણ ઇશ્વરલાલે કરી પારવતાને ડાક્ટરની સ્ત્રી સાથે ઘણીજ મીતી થઈ હતી, જેથી ડાક્ટરની સ્ત્રી ગુજરવા થી તેણે ઘણુજ કલપાંત કર્યું, અને હુમેશાં તેને સંભારી ને રહતી, આ વખતે તેને રામેશ્વર પણ ઘણુજ બાદ આ વતો, તે વખતે ઇશ્વરલાલને કેતી કે, સૂખના દીવસ તારા

શ્રીતાએ જોયા નથી, તેને આવવાની મુદત હવે પુરી થઈ છે, મારું હવે તે જો આવે તો સુખના દીવસ જોઈ ઘણાજ આશુક પામે, આવી રીતે ઇશ્વરલાલને કેતી અને વારે વારે રડયા કરતી, ઇશ્વરલાલ તેને ઘણું સમજાવતો, અને કેહે કે મા ઇશ્વરે જે ધાંધું હશે તે થશે, તુ મને દળણું દળીને ખવાડતી હતી, તેપણુ દીવસ, અને આજે ઘરમાં પાંચ દશ નો કર અને ઘોડા ગાડી છે, તેપણુ વખત, તું શું એમ કેઈ દીવસ ધારતી હતી કે આપણે આટલા બધા સુખી થઈશું, ખરી વાત છે બેટા, પણ ખરું પુછે, તો તારા બાપે આપડે સાફજ આલું દુઃખ માથે ઉઘમી લીધું છે, એમ કહી પાર્વતીએ પ્રથમથી માંડીને શ્રમેશ્વર પંદર વરસ સુધી કાળા પાણીએ કેમ ગયા અને તેમાં પોલીશે કેવી કેવી ખટપટ કરી હતી વિગેરે વાતથી માહિતગાર કર્યો, પાર્વતીની હકા ગત સંભળીને ઇશ્વરલાલ ઘણાજ દલગીર થયો, અને પોલીસને ઘણુજ ધોકારવા લાગ્યો, ડાકટરનો વારશો કંઈ ઘોડો ઘણો નહોતો કારણુ મરનાર ડાકટરે વીસ વરસની ઉમરથી એ ધંધો કરવા માંડ્યો હતો, જેથી તેણે મરતાં સુધી માં ખાતાં પીતાં લગભગ દશ પંદર લાખ રૂપીયા રોકડા, અને બીજી જગીરો મેળવી હતી. તે સઘલાંનો માલીક, હવે ઇશ્વરલાલ થયો છે, તેમજ ધંધામાં પણ દરરોજના પચાસ સાઠ રૂપીયા કમાતો, જેથી તેણે પોતાને ત્યાં ગરીબ ગ્રામ્યજ્ઞાને તેમજ સાધુ સંતને સદાવ્રત આપવા માંડ્યું હતું, તેમજ ડાકટરના નામની એક પાઠશાળા, અને પુસ્તકાલય સ્થાપન કર્યો હતાં, ઇશ્વરલાલનો સ્વભાવ પણ ઘણાજ શાંત, મીલનસાર, અને દયાળુ હતો, જેથી ગામમાં સઘળા લોકો એને સારી રીતે ગ્રાહતા, અને માન આપતા, ઇશ્વરલાલ પણ પોતાની પુર્વની સ્થિતી ભુલ્યો નહોતો જેથી તે ગરીબ માણસો ઉપર ઘણીજ દયા રાખતો અને પોતા

નથી અને એટલી મદદ કરીને તેનું કામ કરતો, તેમજ અશક્તના પડોસીઓ કે જેણે પારવતીની માંદગી વખતે મદદ કરી હતી તેઓના ઉપકાર પણ ઇશ્વરલાલ જીવ્યો નહોતો તેને પણ જેમ જેમ તેઓને જરૂર પડતી ગઈ. તેમ તેમ મદદ કરી તેનાં છોકરાઓને સારી નોકરીઓ અપાવી, અને કેટલાકને પોતાના પેશા આપી વેપાર ધંધામાં દેકાણું પાડ્યા, પારવતી પણ હુમેશાં આજો દીવસ ઇશ્વર ભજનમાં ગાતી તી. અને નિત્ય જુદા જુદા પ્રભાણોને દાન આપ્યા પછી ખાતી, ઇશ્વરલાલની સ્ત્રી પણ સદગુણી, અને ઉંચા કુળની હતી, તેમજ સ્વરૂપમાં પણ તેના કરતાં સારી સી આખા ગામમાં નહોતી, એટલુંજ નહીં પણ તેણે સારી રીતે વિદ્યાભ્યાસ કરેલો હતો, જેથી તેનમાં કોઈ પણ જાતનો કંઈદ નહોતો, હુમેશા હસતે મંહોડે, ઘરના માણસો સાથે વાત કરી. તેઓને કાળુમાં રાખતી.

ઇશ્વરલાલ આખા ગામમાં એક મોટા ગ્રહસ્થ તરીકે ગણાવા લાગ્યો, મોટા મોટા સરકારી અમલદારો પણ એને ત્યાં આવવા જવા લાગ્યા, ગામના દરેક મોટાં કામોમાં તેની સલાહ લેવામાં આવતી, તેમજ જો કંઈ ઉધરાણું કે ટીપ કરવામાં આવતી. તો ઇશ્વરલાલનું નામ પ્રથમ લખવામાં આવતું, અને તેજ મુજબ તે પણ તેમાં સારી રકમ ભરીને પોતાના નામની સાક્ષ્યતા કરતો, થોડા દીવસ બાદ ઇશ્વરલાલની સ્ત્રીનું શ્રીમંત આવ્યું, તે સારી રીતે કંઈ પછી તેને તેનાં પીયેરથી તેકુ આવ્યું જેથી તેને ત્યાં મોકલવામાં આવી. ત્યાં તેને પુત્ર અવતર્યો, તેની વધામણી લઈને ગોર ઇશ્વરલાલને ત્યાં આવ્યો, પુત્રની વધામણી સાંભળીને પારવતી ઘણીજ ખુશ થઈ, અને ગામમાં શાકર વેંચાવી અને ગોરને સારો સરપાવ આપી,

વિદાય કીધી, અને એ ત્રણ દીવસ બાદ, પારવતી પણ
આમની આબરૂદાર સ્ત્રીઓને તેડાને ઇશ્વરલાલના પુત્રને
રમાડવા મઠ; મોટા દીવસ બાદ વહુ પુત્રને લઈને ઘેર
આવી, ગામના લોકો, છોકરાને રમાડવા આવવા લાગ્યા
અને દરેક જણ છોકરાને સાર ટોપી, ઝમઝા, દાગીના, વિ
ગેરે લાવતા અને છોકરાને રમાડીને આપી જતા, છોકરો
પણ ઘણો સ્વરૂપવાન હતો, જેથી કેઈને હાથમાંથી મુકવો
નહીં, ઘરના નોકર ચાકરો પણ આખી દીવસ
છોકરાને રમાડતા અને છોકરો પણ તેની માની દરકાર
રાખ્યા વગર રમ્યા કરતો, આવી રીતે ઇશ્વરલાલના દુઃખ
ના દીવસ દુર થઈ ગયા, પૈશા મળ્યા, આબરૂ મળી,
મોટા માણસમાં ગણાવા લાગ્યો સ્ત્રી મળી, છોકરો થયો
અને ગામમાં એક મોટા માણસ તરીકે ઓળખાવા લા-
ગ્યો, પાર્વતી પણ સઘળી વાતે સુખી થઈ, પણ તેનું
અંતઃકરણ હમેશા રામેશ્વરના વિચારને લીધે, બળ્યા કરતું
તેને ઘડી ઘડી, બ્રહ્મપુરનું ભાડાનું ઘર યાદ આવતું, ખા-
વાને સાર, પાસે પૈસો નહોતો, અને રામેશ્વર આખી
રાત સ્વડીને ખાવાનું લાવતો તે વાત મેં આગળ ખડી
થતી, અને ઇશ્વરલાલ ભુખે રડતો, તેને જાણે રાખવાને
હજારો જાતના પ્રયત્ન કરવા પડતા, તે બધું યાદ આવતું
ત્યારે તેની આંખમાંથી આંસુનો પ્રવાહ વહેતો, સાસુને
રડતાં જોઈ, ઇશ્વરલાલની વહુ પુછતી કે તમે શા માટે
રડો છો, તમને શું દુઃખ છે, ? આનો જવાબ ના કંઈ
નથી. કહીને પારવતી પોતાનું રડવું બંધ કરતી, એક
દીવસે ઇશ્વરલાલને તેની સ્ત્રીયે પુછ્યું ? તમારી મા, આખી
દીવસ ઉદાસ રહે છે, અને વખતે એકલાં પડે છે. ત્યારે
રડ્યા કરે છે. તેનું શું કારણ છે ? તમે જાણતા હોતો
કહો, ઇશ્વરલાલ આ વાત સાંભળીને કાંપી ઉઠ્યો, અને

એક લાંબો નિસાસો નાખી બોલ્યા, એમાં તને કહેવા નેવું કશું જ નથી, એતો એનો સ્વભાવ એવોજ છે, એમ કહીને ઈશ્વરલાલે વાત હિડાવી દીધી, અને તેની સ્ત્રી સમગ્ર ગર્ભ કે એમને પણ એ વાત પુછવાથી દુઃખ પ્રાપ્ત થાયછે માટે તેણે પછી કોઈવાર તે વાત પુછી નહી,

ઈશ્વરલાલ ડાક્ટરી ધંધાનાં ધીરે ધીરે, ઘણાજ હાં-શીયાર થયો જ્યો તેને આનુબાનુના ગામોમાંથી પણ તેડાં આવવા લાગ્યાં, જ્યો તે ગામ પણ જવા લાગ્યો થોડા વખતમાં તે એટલો બધો બળ્ણીતો ડાક્ટર થઈ પડ્યો કે ઘણે દુરથી લોકો તેની દવા કરવા આવવા આવવા લાગ્યા, આવી રીતે ઈશ્વરલાલને ડાક્ટરનો વારસો મળવાથી તે સુખી થયો, અને પોતે પણ કીરતી સંપાદન કરી, ગામના લોકોનો, તેમજ પરગામના લોકોનો, માનોતો થઈ પડ્યો,

સઘળી વાતે સુખી થયાં, પણ પારવતીનાં મનનું દુઃખ હજી સુધી જેવુંતે તેવુંજ હતું, તે રામેશ્વરને ગયાને કેટલાં વરસ થયાં તે ગણતી, અને આજ આવશે, કાલ આવશે એવી આશામાંને આશામાં દીન ગુમરતી.

પ્રકરણ ૯ મું.

રામેશ્વરનો છુ'કારો.

પંદર વરસની મુદત પુરી થઈ એટલે રામેશ્વરને રજા આપવામાં આવી, તે વખતે રામેશ્વર વિચારવા લાગ્યો કે હવે કયાં જવું, પુત્ર અને સ્ત્રી કયાં મળશે, વિગેરે વિચાર કરતો, કરતો, વિનાદપુરમાં આવ્યો, અને પોતે પ્રથમ જ્યાં ભાડાનું ઘર રાખ્યું હતું ત્યાં ફરીને જોવા લાગ્યો, પણ પંદ

૨ વરસમાં ત્યાં ઘણું ફેરફાર થઈ ગયેલા હોવાથી, તેને ત્યાં કશો પતો મળ્યો નહીં, આખરે તે ગામમાં આમ તેમ ફરતા આવતા લાગ્યો, અને મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે, પંદર વરસ થયાં તેઓ શું મારે સાડ અહીંયાં બેસી રહ્યાં હશે, કાંતો કોઈ જમ્યાએ, ચાલ્યા ગયા હશે, કે પછી આવતું નહીં મળવાથી આખરે ભુખે મરી મરણ પામ્યો હશે, માટે હવે તેનું મોઢું હું જોઈ સકનાર નથી, ત્યારે હવે મારે જીવન શું કરવું, કોને માટે જીવવું જેની આશામાં ને આશામાં મેં પંદર વરસ કાઢ્યા પણ તેના તો પતોજી લાગતો નથી, માટે હવે તો ગમે ત્યાં રવડી રઝગીને મરવું, એજ મારા નસીબમાં લખેલું છે, એવા વિચાર કરતો કરતો તો નદી કીનારે આવી પહોંચ્યો નદીના કીનારાપર બેસીને વીચાર કરવા લાગ્યો કે, હવે પુત્ર અને સ્ત્રીની આશા નથી, ત્યારે મરવું એજ સાડ છે, શું દુનીયામાં જનમીને બે વાર મરવું છે, બેસા કે, મોડા એક વાર બધાનેજ મરવું છે, ત્યારે પછી વિચાર શો કરવો, નદીમાં પડીને કુખી મરવું, એજ સાડ છે, એમ નકી ઠરાવ ઉપર આવ્યો, અંતે લુગડાં કાઢી પોટલી બાંધી નદીમાં પડવાના વિચાર કરતો હતો એવામાં તેણે નદીના કીનારા ઉપર પાર્વતીના જેવી એક સ્ત્રી જોઈ, પોટલી બગલમાં મારી તે સ્ત્રીની તરફ દોડ્યો, અને તેને પુછવા લાગ્યો, બાઈ તમારું નામ શું, તારે મારા નામનું શું કામ છે, પેલી સ્ત્રીએ જવાબ દીધો, નામ કેવામાં તમને શો હરકત છે, રામેશ્વરે, પેલી રસ્તે જતી સ્ત્રી ફરીથી પુછ્યું.

સ્ત્રી—તુ તારે રસ્તે જા, તારે મારા નામથી શું કામ છે ?

રામેશ્વર—તારું નામ પાર્વતી છે ?

સ્ત્રી—મોઈ, પાર્વતી, અને મુંબા તુ, જા તારે રસ્તે નહીં તો માળ ખાસે.

સમૈશ્વર—પુછવા માટે ગાળ શાને શાક દેછે, એમ કહીને તેને છાતીમાં જોરથી મુકી મારી ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

સ્ત્રી—મેર, મુવા, રસ્તે જતી બાઈડીઓની મસ્કરી કરે છે, અને વળી મુઓ મારીને નાસી ગયો, એમ કહીને ગાળ દેતી દેતી તેપણ ચાલી ગઈ.

સમૈશ્વર, દુર જઈને એક ઝાડ નીચે બેઠો, આ વખતે બપોર થઈ ગયા હતા, જોઈ સમૈશ્વરના પેટમાં ભુખ લાગી પણ પાસે એક પેશા સરખો પણ નહોતો, કે તેના મમરા લાવીને ખાય, અને કુધાને સાંત કરે, ભુખને લીધે, મરવાની વાત અને પુત્ર, સ્ત્રીની વાત પણ ભુલી ગયો. તે મનમાં કંઈ બબડ્યો, અને પાછાં લુગડાં પહેરી લીધાં અને પાછો ગામ તરફ ચાલ્યો, બજારમાં આવી એક મીઠાઈનાગાની દુકાને જઈ મીઠાઈ માંગી મીઠાઈવાળા, મીઠાઈવાળા એ જવાબ દીધો, મીઠાઈના તો પૈશા બેસે છે, ભુખ લાગી હોય તો ગામમાં ફરં કકડે કકડો રોટલો માગીખા, આ શાંભળી સમૈશ્વરને ગુસ્સો ચડ્યો, અને મીઠાઈવાળાને એક તમાચો મારી દુકાનની હેઠે પાડ્યો. અને મીઠાઈની થાળો લઈ ત્યાંથી રસ્તે પડ્યો. દુકાનદાર તેની પાછળ દોડ્યો, અને ચોર ચોરની ભુમ પાડવા લાગ્યો, સમૈશ્વર દ્વાથમાં થાળો લઈ મીઠાઈ ખાતો ખાતો, પાછો દુકાનદાર તરફ આવવા લાગ્યો, એટલે દુકાનદારે પાછા પગલે હાકવા માંડ્યું, સમૈશ્વર મીઠાઈ ખાઈ રહ્યો, એટલે મીઠાની ખાડી થાળો દુકાનદાર તરફ ફેંકીને ત્યાંથી ચાલતો થયો, અને ગામ બહાર જઈ એક ઝાડ નીચે સુતો, રાતના પણ ગામમાં આવી એક દુકાન ઉપરથી મીઠાઈ લઈને ખાધી. અને દુકાનદારે પેશા માગ્યા ત્યારે તેને મારીને નાસી ગયા, અને રાતના પેશા ઝાડ નીચે સુઈ રહ્યો. સવારે પાછો નદીમાં નાહીને ગામમાં આવ્યો, અને એક મેવાવાળા

ત્રી દુકાને જઈ તેને મારી ખત્રાય એટલો મેવો ખાઈ ત્યાં
થી રસ્તે પડ્યો, રામેશ્વરની આ વાત આખા ગામમાં ફે-
લાઈ મઈ કે કેઈ લુગરો આવ્યો છે, તે લોકોની દુકાન
લુટીને ખાઈ જાય છે, જ્યો પોલીસ તેની શોધમાં નિકળી
રામેશ્વર મેવો ખાઈને એક કાપડવાળાની દુકાને ગયાં અ-
ને ત્યાંથી પોતાને પકડવાને જે ભેદએ તે દુકાનદાર પાસે
લઈ, તેને પણ પકડા આપ્યા વગર રસ્તે પડ્યો, દુકાનદાર
રે પાછળ દોડીને પકડ્યો, એટલે રામેશ્વર તેને છાતીમાં એક
લાત મારી, ત્યાંથી નાસી ગયો, કે હવે પોલીસ મને પકડવા
આવશે, માટે હવે તો પોલીસને પણ હાથ ખતા વગે, પણ
મારી પાસે હથિયાર નથી, માટે એકાદ પોલીસની ગેટમાંથી
તરવાર લઈ લઉં, એવો વિચાર કરી, એક પોલીસ ગેટ આ-
ગળ ગયો, ત્યાં અપોરનો વખત હોવાથી સઘળા શીપાઈ
એ ઉંઘતા હતા, અને હથિયારો ખોટો ઉપર ટાંગેલા હતાં
ત્યાં જઈ ખોટી ઉપરથી એક તરવાર તથા ભાલો લઈને
ચાલતો થયો, આ વખતે તેને પોલીસના કોટવાળાની અને
જમાદારની ખટપટ યાદ આવી, મને વગર વાંકે પંદર વર્ષ
ફસાવ્યો, મારી સ્ત્રી પુત્રથી જુદો પાડ્યો, અને આખરે
મને આવો, રવડતો કર્યો, તે સઘળા પોલીસના ટમપંચ,
પણ હું પણ ખરો, ક્યારે, કે હવે, એજ પોલીસને ત્રાય
ત્રાય પોકરાવું, અને જેટલા હાથમાં આવેલા તેને પુરાજ ક-
રી, મારે વેર લઉં, ત્યારેજ મારી દાઝ હોલાસે, આખરે મ-
રવું તો છેજ કેની, ત્યારે નામ કરીને શા માટે નહીં મરવું
આવા વિચાર કરતો તે પેલા ઝાડ નીચે આવીને બેઠો, ગા-
મના દુકાનદારો પોલીસમાં ફરીયાદ કરવા ગયા, અને બો-
લ્યા, જમાદાર જમાદાર સહિબ, હમારે હવે હમારો ધધો
રોજગાર, કેવી રીતે કરવો આજ ત્રય ચાર દીવસ થયા,
એક માણસ આવેલો છે. તે પોતાની નજરમાં આવે તે દુકા

નમાં પૈસી જઈ પોતાની નજરમાં આવે તે વસ્તુ લઈને ચાલતો થાય છે, અને પકડવા જઈએ છઈએ ત્યારે ઉલટા મારે મારે છે. માટે એના કંઈ બંદાબસ્ત કરે તો સાર નહીં તો હમ્મે કાલથી દુકાનો બંધ કરીને ગામમાં હડતાલ પાડીશું; આ હડીગત શાંભળી જમાદારે બધાને શાંત પાડવા અને કહ્યું, આજે ને આજે એનો બંદાબસ્ત કરૂ છું, એટલામાં પોલીસની ગેટ ઉપરથી એક શીપાર્થ ખબર લાંચે કે નખર ત્રીજાની ગેટમાંથી એક તરવાર તથા એક લાલો, કોઈ ચોરી ગયું, આ સાંભળી જમાદાર જરા વિચારમાં પડ્યો, અને બોલ્યો, જાવ તેની સોધ કરો, અને ચારને પકડી મારી પાસે લાવો, એટલામાં નાયકે આવી જમાદારને સલામ કરી, જમાદારે નાયકને કહ્યું, ગામમાં કોઈ હરામખોર આવ્યો છે. તે આ બીધારા બહેપારીઆને દુઃખ દે છે, અને જેના તેના માથા લુટાને ખાઈ જાય છે, માટે તેની તપાસ કરી પકડીને મારી પાસે લાવો, નાયકે કહ્યું ડીક સાહેબ બંદાબસ્ત કરૂ છું, એમ કહીને નાયક ત્યાંથી ગયો, અને દુકાનદારો પણ સાંસોને ઘેર ગયા.

રાત પડી, એટલે રામેશ્વરે વિચાર્યું હવે ભુખ લાગી છે. માટે ગામમાં જઈ ખાવાની વેતરણ કરું, એમ વીચારી ત્યાંથી ઉઠ્યો અને ગામમાં આવ્યો, આ વખતે રામેશ્વરે પોતાનો વેસ બુદાજ કર્યો હતો ધોતીકા પહેરી, તેના કમરો મારી ઉપર એક બીબુ ધોતીકા વીટાળેલું હતું, અને કમર સુધીનું એક બદન પહેરી તેના ઉપર એક ખેસ બાંધી તે ઉપર તરવાર બાંધી હતી; માથે ફેટે બાંધી મોઢા ઉપર બાકાની બાંધેલી હતી, અને હાથમાં લાલો પકડી નિરભયપણે ગામના બજારમાં ફરવા લાગ્યો, તેને જોઈ લોકોએ દુકાન બંધ કરવા માંડી અને નાસા નાસ ચર્ચ થકી, રામેશ્વરે જાણ્યું જો બધી દુકાનો બંધ થશે

તેા જુએ મરણું પડ્ડે, તેથી એક દમ તે એક મીઠાઈની દુકાનમાં ધુસી ગયેા, અને દુકાનદારને ગળચી પકડી દુકાનની બહાર ફેંકી દીધા, અને જેટલી લેવાઈ તેટલી મીઠાઈ ખીતાના એક છેડામાં લઈ ખાતા ખાતા ત્યાંથી ચાલવા માંડ્યું, ગામમાં ને બજારમાં દોડાદોડી થઈ, લોકો નાસ ભાગ માં પડ્યા અને કેટલાક શીપાઈને બોલાવવાને દોડ્યા, રામેશ્વર નિરભયપણે ત્યાંથી ચાલ્યો જતો હતો તેણે પોતાની સામે બે ચાર પોલીસના શીપાઈઓને આવતા જોયા, એટલે કમ્મરમાંથી તરવાર કાઢી અને ખુદ્દલી તરવાર કરી ચાલવા લાગ્યો, શીપાઈઓ લગભગ આવો પહોંચ્યા પણ રામેશ્વરનું સ્વરૂપ અને ઠાઠ જોઈને બીધા, એક શીપાઈ હીમ્મત કરી રા શ્વરને પકડવા આવ્યો તેને રામેશ્વરે તરવારથી ઠાર કર્યો, અને બીજાઓને પકડી તેનાં નાક કાપી લીધાં અને ત્યાંથી નાસી ગયો ગામનાં ત્રાસ વરતાઈ ગયો કોટવાળ તથા જમાદાર, ત્યાંથી આવી પે.ચ્યા, અને જુવે છે તો નાયક ત્યાં મરણુ પામેલો હતો, અને બીજા પાંચ છ શીપાઈઓનાં નાક કપાયલાં હતાં જેથી તેઓ પણ લોહીના નિતરતા બેભાન થઈ પડેલા હતા, તે સઘળાને ડોળીમાં ઘાલીને ઝકટર પાસે મોકલ્યા, અને નાયકના સખનું પંચાતનામું કરી, તેને તેના સગાવડાલાને શોધ્યું, આ સઘ કરતાં લગભગ રાતના બે વાગી ગયા, રામેશ્વર નાસીને ગામની બહાર થોડે છેટે એક વાવ હતી ત્યાં ભરાઈને નચ્છીનથી ઉઘ લેવા માંડી.

બીજે દીવસે પણ બજારમાં લુટ પાડી એક બે પોલીસના નાક કાપી નાસી ગયો, રામેશ્વરની બાહાદુરી જોઈને આસ પાસના ચાર લોકો તેને આવી મળ્યા, અને થેડા દીવસમાં પચાસ પોણીસો માણુશોને જમાવ થઈ ગયો બધાએ મળી રામેશ્વરને પોતાને, સરદાર બનાવ્યો, અને

પછી મોટી મોટી લુટો પાડવા માંડી, આથી વિમોહપુરના તેમજ આજુ બાજુના ગામના લોકોમાં ભારે ગડબડાટ મચી રહી. લોકોએ પોતાનો વેપાર થંધો બંધ કર્યો, અને પાસે જે હોય તે જમીનમાં દાટી દીધું. કારણુ કંઈ વખતે ઘાડ પડશે એ કંઈ નહીં નહોતું કારણુ રાત્રે સઘળાનો વિચાર થાય અને રામેશ્વરનો હુમમત્રે ત્યાં સઘળા ઐરો જતા, અને લુટફાટ ચલાવતા. આવી રીતે રામેશ્વર એક જખરો લુટારો થઈ પડ્યો, જેથી તે પાર્વતીની અને ઈશ્વરલાલની વાવ લુટી ગઈ, એક દીવસ એક ગામમાં લુટ પાડતા ગામના લોકોને હાથે રામેશ્વર, ઘાયલ થયો એટલે લોકો પોલીશને જોડેના ગામમાં બોલાવવા જતા હતા, એટલામાં ઈશ્વરલાલ તે ગામમાં કોઈની દવા કરવા આવ્યો હતો, તેણે રામેશ્વરને ઘાયલ થયેલો જોઈ લોકોને કહ્યું હવણાં મને એની દવા કરવા દો, અને પછી તમે એને પોલીસમાં સોંપી દજો, એમ કહી રામેશ્વરને જ્યાં વાગ્યું હતું ત્યાં મલમપટા માર્યા, થોડીવારમાં સાવધ થયો એટલે ડાકટર સામુ જોઈને બોલ્યો, ડાકટર સાહેબ તમે મને જીવતદાન આપ્યું છે, તેનો ગુણ હું કદી લુટી નહીં નહીં એમ કહીને ત્યાંથી લાગ જોઈને છટકી ગયો, એટલે તેના સાથીઓ તેને થોડા ઉપર બેસાડી તેડી ગયા, અને રામેશ્વર પકડાતો બચી ગયો, થોડા દીવસમાં રામેશ્વર નો ઘા રૂઝાઈ ગયો અને પાછો ટટાર થઈ ગયો એટલે જે ગામના લોકોએ એને ઘાયલ કીધો હતો તેજ ગામ લુટવા નો વિચાર કરી પોતાના સઘળા માણસો સાથે ખરે બંધો રે તે ગામમાં લુટ પાડી હજારો રૂપીયાનો માલ રામેશ્વર લુટી ગયો, અને પોલીશ બહારે આવી તે સઘળાના નાક કાપી લીધા, આથી રામેશ્વરનો ભય ઠામ ઠામ પ્રસરી ગયો અને લોકો એનું નામ સાંભળીને કંપી ઉઠતા તેમજ એ કરાંઓ એનું નામ શાંભલી રાતા છાના રહેવા લાંચા.

મકરણ ૧૦ મુ.

જીવતદાનનો બદલો

રામુ શરદારના ભયથી, આખો દેશ કંપવા લાગ્યો, જ્યાં ત્યાં, રામુ શરદારની વાત, આજે આ ગામમાં ઘાડ પાડી, તો કાલે બીજા ગામમાં ચોરી કરી, એવી રીતે અવાર નવાર રામેશ્વર દેશમાં લુટ ફાટનો ધંધો, ચલાવવા, લાગ્યો, પોલીશ, તેની પાછળ રવડી રવડીને થાકો ગઈ, પણ રામેશ્વર હાથમાં આંચો નહી, કોઈ વખત ખાવાનો વેશ લઈને પોલીશને છેતરે તો કોઈવાર વળી કંઈ બીજોજ ચમત્કાર કરતો અને પોલીશને રંજતડતો રામેશ્વર લુટનો ધંધો કરતો હતો પણ તે લુટમાંથી જે ધન મળતું તેનો ઉંચાગ, તે સારો કરતો હતો, કારણ તેને લુટમાંથી અડધો અડધ ભાગ મળતો તે પ્રાણજીની દીકરીઓનું કન્યાદાન દવામાં અને યાત્રાનું સાધુસંતનો જમાડવામાં વાપરતો એટલુંજ નહી પણ ગરીબ માણુશોને તે ઘણીવાર પુસ્કળ ધન આપતો, જેથી ગરીબો, યાત્રાળુ, અને પ્રાણજી, તેને અત્યંત ત્યંત આશીરવાદ દેતા, અને રામેશ્વરને કરણ રાજા કહીને યોજાવતા જેથી તે અત્યંત ખુશ થતો ઘણીવાર તે જ્યારે ગામડાંઓમાં લુટ પાડવા જતો, અને વખતે ફસાઈ પડવાનો વખત આવતો ત્યારે ને પ્રાણજીનો કે સાધુનો આશ્રય લેતો જેથી તે પોલીશના પંજમાંથી બચી જતો આવી રીતે રામેશ્વર પોતાના દીવસ ગુજારવા લાગ્યો એક દીવસ રાતે રામેશ્વર પોતાના સોબતીઓ સાથે એક ગામ જવાને નિકળ્યો હતો, રાત અજવાળી હોવાથી ઘણું દુર સુધી નજર

પોહાચતી હતી, રામેશ્વરના એક સોબતીએ રામેશ્વરને કહ્યું, જુઓ સામેથી પેલી પાલખી જેવું કંઈ આવતું હોય એવું દેખાય છે, એમાં કોઈ શાહુકાર બેઠો હશે, એમ લાગે છે, આપણને શુકનતો સારા થાય છે, પરમેશ્વરે રસ્તામાંજ આપણને ભક્ષ આપ્યું આ સાંભળી રામેશ્વરે લાંબી નજર કરીને જોયું તો સામે પાલખીમાં બેસીને કોઈ આવતું દેખાયું, એટલે તેણે પોતાની ટોળી આજીવાજી છુપાવાનો હુકમ કર્યો, એટલે તેણે આજીવાજીની ઝાડીમાં સતાયા, ફક્ત રામેશ્વર અને બેઠો બે માણસો તેની સાથે એક ઝાડની આથમાં છુપાઈને ઉભા રહ્યા પાલખી ધીરેધીરે પાસે આવવા લાગી, જોયું પાલખી નજીકમાં આવી, એટલે એક માણસે પાલખી ઉચકનારના પગમાં ડાંગનો એક ઝપાટો માર્યો એટલે તે પડ્યો, અને બીજા ત્રણે પાલખી નીચે મુકી પેલા ડાંગ મારનારને પકડવા દોડ્યા, એટલે રામેશ્વર ખુલી તરવાર કરી પાલખી તરફ ધસ્યો પાલખીમાં બેસનાર માણસ ચમક્યો અને અને પાલખીની બહાર માથું કાઢી જોયું તો હાથમાં ખુલ્લી તરવારથી ઉભેલા બે ત્રણ આદમીને જોયા, એટલે તેવું શરીર કપવા લાગ્યું બોલવાની શક્તી જતી રહી. અને મનમાં નિશ્ચયે કર્યો કે હવે બચવાનો આરો રહ્યો નથી જોયું મન સંત કરી હીમ્મત પકડી અંદરથી બોલ્યો, બાઈઓ મને મારશો નહીં, મારી પાસે જેછે તે હું તમને હવાલે કરું છું, મારી પાસે બીજું તો કશું નથી, પણ જે આમમાં દરદીને દવા કરવા ગયો હતો. ત્યાંથી મલેલા રૂપીયા ૫૦) છે. અને બીજી દવાની પેટી છે, તે તમને કશા ઉપયોગની નથી, એટલું કહીને તે પાલખીમાં બેઠો આજીવાજી મુગો રહ્યો.

કામેશ્વરે આ માણસને ઓળખ્યો. એટલે પોતાની તરવાર આનમાં ઘાસી, અને પોતાના માણુશને કહ્યું દુર ખસો મને વાત કરવાદા, કારણુ આ માણુસ કોઈવાર મારા પરીચયમાં આવ્યો હોય એમ દેખાય છે, તમારાતો જ્યાં જોઈએ ત્યાં પરીચયવાળા મળે છે, આપણે વળી પરીચય ફેર્યા, ન ઓળખાણુ ફેરું, ઉતરાવો છુગડાં ન કાડો પા-તખાની બહાર, રામેશ્વરના સોખનીયે કહ્યું; રામેશ્વર આ સાંભળી ખીજવાઈ ગયો, અને બોલતા જ જ દુર ખસ નફીતો હવણાં બતાવી આપીશ, તને કોણુ વચમાં કામે કરે છે, જા, આવો રહે, એમ કહીને તેને દુર ઠાક્યો. આ પેલા પાપખીમાં બેઠેલા માણુશને પુછવા લાગ્યો.

રામેશ્વર—તમે શું કાકરછો ?

કાકર—હા હું કાકરછું,

રામેશ્વર—તમે આજથી એક મહીના ઉપર બાધીપુર ગામમાં રાત્રે હતા,

કાકર—હા તે દીવસે હું ત્યાં એક દરદીને દવા કરવાને ગયા હતો,

રામેશ્વર—તમે દીવસે મને તે ગામમાં જોયો હતો વાર.

કાકર—મને કંઈ યાદ નથી,

રામેશ્વર—તમે તે દીવસે કોઈ ઘાયલ માણુશને મલમ પટા કર્યા હતા.

કાકર—હા મને યાદ આવે છે, કે મેં તમારા જેવા જ કોઈ માણુસને મલમપટા કર્યા હતા.

રામેશ્વર—તે હુંજ છું, સાહેબ માફ કરજો મારા માણુસોથી તમારું અપમાન થયું છે, તમે તે દીવસે મારા જીન બચાવ્યો હતો, તે હું જીલી ગયો નથી, પણ હવે થો આટલી બધી મોડી રાત્રે નીકળશો નહી,

કાકર—બહુ સાફ હવેથી રાત્રે બાહારજ નહીં જાવું. પણ તમારા સ્વભાવ ઉપરથી જોતાં તમે બહુ ભલા માણુસ દેખાવજો છતાં આ બધો શા માટે કરવો પડે છે તમે મને આજે હવતદાન આપ્યું છે, તેનો બદલો હું તમને શી રીતે વાળી શકોશ

રામેશ્વર—ઉપગાર કરનાર ઉપર ઉપગાર કરવો, એ

કંઈ મોટી વાત નથી, તમે એકવાર મારા ઉપર નીસ્વાર્થ બુધ્ધીથી ઉપકાર કરો અને છવતદાન આપ્યું. હવે જેનો બદલો ઇશ્વરે વાળવાનો અને વખત આપ્યો, એમાં મેં કંઈ મોટું કામ કર્યું નથી,

ડાક્ટર—તમારા સ્વભાવ ઉપરથી, મને એમ લાગે છે કે તમે કંઈ જનમથીજ આ ધંધો કરતા નહો હશે? તેમજ તમારી ખોલવા ચાલવાની રીતભાત ઉપરથી મને એમ લાગે છે કે તમે કોઈ ઉચ્ચ જાતીમાં ઉત્પન્ન થયા હશો, માટે ખરી હકીકત કહેવામાં તમને કંઈ દુરકત નહીં, હોય તો મને કહો મારાથી તમારે કોઈ જાતનું અણહીત થવાનું નથી. કારણ તમે આજે મારો જાન બચાવ્યો છે;

રામેશ્વર—શુ, કહું મારો ઇતીહાસ બહુ લાંબો છે મારે માથે દુઃખનો એક કુગર ઉગવો બાકી રહ્યો છે, નેથી આખરે કંટાળીને આ ધંધો કરણું આટલું કહીને તે ચાલખી આગળ ખેસી ગયો, અને એકદમ તે મોટથી રડી પડ્યો.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

બાપ દોકરાનું આજખાણું.

ડાક્ટરે રામેશ્વરને સમજાવીને છાનો રાખ્યો, અને કહ્યું શાંત થાઓ, ગલરાવ નહીં, તમારી હકીકત કહો જે મારાથી તમારે દુઃખ દૂર થાય એમ હશે, તો હું જરૂર તમને મદદ કરીશ ડાક્ટરનાં છેલ્લાં વાક્ય સાંભળી રામેશ્વરને પોતાની સ્ત્રી તથા ઇશ્વરલાલ ચાદ આપ્યાં, જેથી તે પાછો રડવા લાગ્યો અને બોલ્યો ડાક્ટર સાહેબ, હું અશક્ત બ્રહ્મપુરનો રહેનાર, અને જાતનાં પ્રાણી છું, ન્યાતની કઠંગી રીતે આધીન થઈ મારા પોતાની ઉત્તરકીયામાં મારી પાસે જે કંઈ હતું તે સગાંવહાલાના કેવાથી, ખરચી નાખ્યું, તેમાં રહેવાનું મકાન સુધાં વેચાઈ ગયું, નેથી મારે ભાડાના ઘરમાં રહેવું પડ્યું પરંતુ ગામમાં કંઈ ધંધો રાજગાર નહીં મળવાથી હું તથા મારી સ્ત્રી તથા એક ઇશ્વરલાલ કરીને છોકરા એ ત્રણે જણાં બ્રહ્મપુરથી આવી જે વિનાદપુરમાં રહ્યાં, મેં મોકરીને માટે ઘણો પ્રયત્ન કરીશ, પણ પરદેશી હોવાથી

મને ગામમાં કોઈએ નોકરી આપી નહી, જેથી હું ગામના કોટવાળ પાસે શીપાઈની નોકરી લેવાને ગયો, તેણે મને નોકરી નહી આપતાં (૫૦) રૂપીઆ આપવાના કહી, એક ચોરીનો ઝુના કપ્પુલ કરવા કહ્યું, સ્ત્રી અને પુત્રને માટે મેં તે વાત કપ્પુલ કરી, પણ ઘેર આવ્યા પછી સ્ત્રીને કહેતાં તેણે એ કામ કરવાની ના કહી જેથી હું રૂપીઆ પાછા આપવા ગયો પરંતુ કોટવાળે ખટપટ કરી મારા ઘરમાં મુદ્દનો માલ ગમે તે રસ્તે દાખલ કરાવ્યો, અને મને ત્રણ માસનો સજા કરાવી; ત્રણ માસ વગર ઘુને સજા ભોગવી ઘેર આવી ગરીબાઈથી રહેવા લાગ્યો, પણ અટલામાં પોલીસે મારા ઉપર, એક બીજુ ખુન કરવાનું તોહમત મુકી પકડ્યો, અને ખોટા પુરાવા ઉભા કરી માલ્ટરેટને ત્યાં કામ ચલાવ્યું, તેમાં મને પંદર વરસ દશનીકાલની સજા થઈ, સ્ત્રી તથા પુત્ર કોણે બાણે ક્યાં રવડી ગયાં, પંદર વરસ પુરાં કરી હું પાછો આવ્યો અને ગામમાં તે બંને ની શોધ કરી, પણ પત્ની લાગ્યા નહી, જેથી મરવાનો નિશ્ચયે કર્યો પણ મને પોલીસનું વેર યાદ આવ્યું, જેથી ગામમાં ગમે તેનું હુટીને ખાવા લાગ્યો, અને આજ પાંચ વરસ થયાં એજ ધંધામાં પડ્યો, સેંકડો શીપાઈઆના નોક કાપો નાખ્યાં, અને સેંકડો શીપાઈ મારે હાથે તેમજ મારા સાબતાઓને હાથે મારયા ગયા છે. અને હવે મારે માંડુ જીવન આવીજ રીતે ચુરૂ કરવાનું, બાકી રહ્યું છે, એમ કહીને રામેશ્વરે એક મોટો નીશાસો નાખ્યો, ડાકટરે આ હકીકત સાંભળી પોતાના મન સંગતિ નકા કંધું કે આજ મારો પોતા છે પણ વધારે ખાતરી કરવાને તેણે રામેશ્વરને પુછ્યું.

ડાકટર—તમે તમારા છોકરા, તથા સ્ત્રીને કેટલા વર્ષ થયા થયા છોડ્યા છે.

રામેશ્વર—લગલગ વિસવરજ થયા,

ડાકટર—હવે તે તમને મળેલો આજખો ખંસ કે ?

રામેશ્વર—પુત્રને તો પાંચ વરસનો મુક્યો હતો એટલે તે વખતે નહી આજખાય, પણ સ્ત્રીને તો આજખી શંકું, પણ તે હવે ક્યાંથી મળે તે બીચારાં તો કોણ બાણે ક્યાં રવડી રંગીને ચુવાહશે, એમ કહીને પાછો રડવા લાગ્યો.

ડાક્ટર—ત્યારે તમારા છોકરાનું નામ ઈશ્વરલાલ અને તે છોકરાની માનુ નામ પાર્વતી કેમ, અને તમારું નામ રામેશ્વર ખરે કે નહિ.

રામેશ્વર—હા નામ તો એજ પણ તમે મારૂ તથા તેઓનું નામ ક્યાંથી જાણ્યું.

ડાક્ટર—હું તેઓ બન્ને જણાને ઓળખું છું, અને તેઓ હજી હયાત છે.

રામેશ્વર—ડાક્ટર શાહેજ, તમે શું સાચી વાત કહેછો,

ડાક્ટર—હું મારા જનોઈના સોગન ખાઈ કહું છું કે તે હયાત છે, અને તમારો પુત્ર તો તમારી પાસેજ છે. એમ કહી ડાક્ટર રામેશ્વરને બાજી પડ્યો, બન્ને જણાં થોડીવાર ખુબ રડ્યા, રામેશ્વર સાંત થયા, અને બોલ્યો શું તુંજ માગે, ઈશ્વરલાલ, હા પીતાજી, હુંજ તમારો પુત્ર ઈશ્વરલાલ અને મારા સાથે આપણે ઘેર ચાલો. એમ કહીને પોતે ડાક્ટર શીરીતે થયો, નિગેરે હકીમતથી રામેશ્વરને માહીતગાર, કર્યો, રામેશ્વરે ઘેર જવાની ના પાડી, અને કહ્યું મારા આવવાથી વખતે તમને દુઃખ થશે કારણ મારે પોલીસ સાથે વેર છે, ઈશ્વરલાલે કહ્યું, તેની તમારે કશી ચીંતા કરવી નહીં તમારૂં ગામમાં કોઈ નામ દઈશકનાર નથી, કારણ સઘળા અમલદારો, અને પોલીસ ખા મારા હાથ નીચે દબાઈ રહેલા છે, માટે તમને કે મને કોઈ જાતની કોઈનાથી ઇજ્જત થઈ શકનાર નથી, રામેશ્વરે જાણ્યું હવે ગયા વગર છુટકો નથી, જોયો તેજુ એક શીશોડી વગાડી એટલે પચાસ પોગ્રોસો માણસ ભેગુ થયું, તેને પોતાના હથીયાર આપીદતાં બોલ્યો ભાઈઓ હવે હું મારે ઠેકાણે જાઉં છું, તમે પણ આજથી આ ધ ધો છોડી દેજો અને મેહેનત મજુરી કરીને ખાજો, કારણ આ ધ ધામાં કશો માલ નથી. રામેશ્વરનો ઉપદેશ, સાંભળી તેના સઘળા સાથીઓએ પોતાના હથીયાર નદીમાં ફેંકી દીધાં અને રામેશ્વરને રામ, રામ, કરી ચાલ્યા ગયા, અને રામેશ્વર ઈશ્વરલાલ સાથે ઘેર આવ્યો, અને સુખચેનયા દીવસ ગુજારવા લાગ્યો.

સંસારિનિવ્ર

પણ લક્ષમાં કાણ લે છે ?

આ મહાત્માની સ્થાવર અસ્થાવર સમગ્ર જીવન જીવનમાં દરેક જ ક્ષણને ગહુમાં પોતાનું ચરિત્ર લખેલું હોય એવું આજના યુગના સાથે સંબંધ લાગે છે તેમજ પરંપરાના તથા કુટુંબના નિયમો નિયમો વચ્ચેના વિચિત્ર દેખાડો મળે તેમજ આજના યુગના યુગ આજેના આજ કહે છે. વિદ્યાર્થી, તેમજ સાધારણ માણસ અને બીજા યુગના તથા કદ કદી મર્યાદા રચનાના સ્વરૂપમાંથી વિદ્યાર્થીને જાન થતાં નિમિત્તરૂપે પડે છે કુટુંબ, એકવાર આ પુસ્તક લાવતાં લોકો પછી અદુર મનનું મનનું નથી પારપાર વાંચવાથી આજના યુગના વધારે મળે પડે છે એમને દરેક માનસે જિતાવે વચમાં સંબંધ કરવા લાયક છે વારતા રૂપે વધારે જિંદગી જીવન કરે છે કિમત માત્ર રૂ. ૧-૪-૦

પૃથુરાજ ચહુઆળ.

ઐતિહાસિક વિરસ પ્રધાન્ય વાર્તા.

ભારત વર્ષના છંદસ રચના મહારાજ મહાપ્રભાકરી અને પ્રમુખ પ્રતાપી યુધિરાજ ચહુઆળનું નામ આજના યુગમાં રમી રહેલું છે પૃથિરાજ એ શબ્દ અવિદ્યાર્થીય હાથે આવતાં મનુષ્યનું હૃદય પ્રદુલિત મને છે મર્દનાં અદુરો રહસ્યમાન થાય છે સખમુદ્રા આજે હો અને છે અને પ્રેમથી એ મહાનું નરનાની વાર્તા સંસ્કૃત પ્રાચીન સમયનું હિતનું થાય છે એ પ્રતાપી પુરુષનાં પરક્રમનાં સુવર્ણની ભાવના સંસ્કારો તરફથી જો કે આજનાં તરફ થયાં છે તોપણ જેમ એક દિવસ કદી મર્યાદા છે કે-નવીન મોડ વધે વધારે જ અમોએ મ હર પરક્રમી વીરનાં અદુરો પરક્રમો જે આ અમારા તરફથી પ્ર-સિદ્ધ થતાં વિશ્વ સમુદાયના મનનું આકર્ષણ કરેલું છે, જેથી બ્યા-સના લેખ સજીવ અને વિવેચન કરવાની અગત્ય નથી, આ પુસ્તકમાં રંગાર, શીર, અદુરો અને કશ્ચા રસ એવી તો ખુબીથી લખવામાં આવેલ છે કે-જે મારે અને વિવેચન કરવું ન મનું છે કશ્ચ કે હાથ મળેને આજની બદલ નથી સમજી કિમતના કિમત રૂ. એક દપાલ ખર્ચે હુલ.

મહાદેવ રામચંદ્ર બગુટે પુસ્તકોત્તર.

